

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 550 Ft
2009. december / XXI. évfolyam 10. szám

szombat

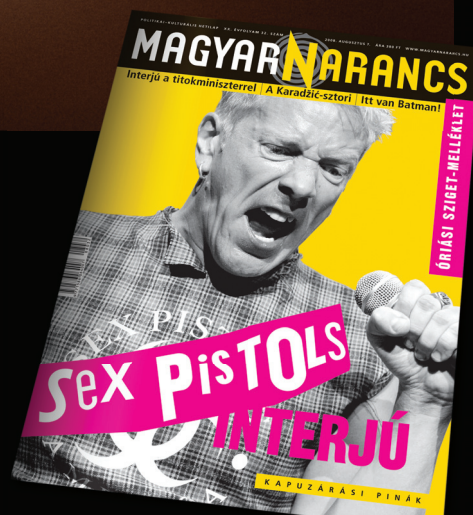
Buda, zsidók

Ablonczy Balázs
Ayhan Gökhan
Gadó János
Háy János
Kozma György
Novák Attila
Vajda Károly
Vári György
Zeke Gyula

Alapból

20 ÉVES A
MAGYAR NARANC

szombat

2009. december
5770 kislelv

•
A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár János-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)

Fritz Éva

Pári Mirella (terjesztés)

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton,
Csőke Zoltán, Panyi Szabolcs,
Pályi Márk, Vári György,
Várnai Pál

•
A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

•
A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

•
Terjeszti a LAPKER Rt.

•
A kéziratok szerkesztése lezárult:
2009. november 16-án.

Címlapfotó:
Klein Rudolf

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Mackensen Kft.

BUDA, ZSIDÓK

6 Ablonczy Balázs

Csendes árnyak

Zsidóság a Hegyvidéken

10 Vári György

„Közeg” a túlparton

13 Ayhan Gökhan versei

14 Novák Attila

Otthon éreztem magam

Első kerületi séták – nosztalgikusan

19 Az alma jó

(Kozma Kecskeméti György)

21 A Frankel

(Vajda Károly)

24 Gadó János

Marránusok a Naphegyen

Töredékek egy meg nem írt önéletrajzból

29 Zeke Gyula

Kávéházak Budán

32 Háy János

Titok

1699, Buda

6. oldal

10. oldal

21. oldal

Lapszámunk megjelenését támogatták:

HEGYVIDÉKI
ÖNKORMÁNYZAT

Budavári Önkormányzat

BUDAPEST

Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal

Óbuda-Békásmegyér
Önkormányzata

Kedves Olvasónk!

Köszönjük, hogy folyóiratunk előfizetésével vagy megvásárlásával az elmúlt évben is támogatta a zsidó kultúrát s az idén 20 éves *Szombat*ot. Reméljük, hasznos és érdekes cikkeket olvashatott.

Szerkesztőségünk tagjai 2010-ben is mindent megtesznek majd azért, hogy Ön tájékozott legyen a zsidó közéletben és kultúrában. Foglalkozunk Magyarországon történetekkel és izraeli eseményekkel, politikával, irodalommal, hagyománnyal és az antiszemitizmussal. Akik fontosak, azok vagy írnak nálunk, vagy mi írunk róluk.

Olyan alkotók publikálnak a *Szombat*ban, mint Heller Ágnes, Komoróczy Géza és Konrád György. Tucatnyi olyan fiatal értelmiségi is szerzőtársunknak szegődött, akik írásaikkal jelen vannak a magyar sajtó számos más, jelentős fórumán.

Továbbra is számítunk Önre mint olvasóra, mint a zsidó kultúra mecénására.

Kérjük, e válságos időkben is maradjon velünk, s ha teheti, ne csupán fizessen elő a *Szombat* 2010-es évfolyamára, hanem legyen társunk: ajánlja lapunkat ismerőseinek, hogy együtt követhessük tovább a világ változásait.

Az idei előfizetési akciónkban különleges nyeremény-lehetőségekkel szeretnénk kedveskedni Önnek. Ha december 14-ig előfizet a *Szombat* 2010-es évfolyamára, sorsolásunkon

- 2 tiszteletjegyet nyerhet a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület ötfogásos díszvacsorával egybekötött 2010-évi Hanuka-bálijára;
- 2 belépőt a Bálint Ház összes programjára 2010-ben féláron;
- 2 hetes üdülést gyermekének vagy unokájának 2010 nyarán a Szarvasi Nemzetközi Zsidó Ifjúsági Táborban;
- 2 főre szóló, korlátlan fogyasztásra jogosító vacsorameghívót a megújult, glatt kóser Carmel Étterembe;
- 2 főre szóló wellness hétvégét Baján, a halászlé fővárosában.

Előfizetőink között továbbá 2010. évi, magyarországi zsinagógákat ábrázoló falinaptárakat is kisorsolunk.

Előfizethet a lapban található csekken, vagy banki átutalással a 11709002-20066703-as OTP számlaszámra. Az éves előfizetés díja 4950 forint. Előfizetőink 10%-kal olcsóbban jutnak a *Szombat*hoz, mint azok, akik havonta vásárolják meg a lap számait.

Mindazok, akik a fenti összegnél többet utalnak át, elősegítik a *Szombat* működését. Lehetővé teszik, hogy lapunk olyan olvasótársaikhoz is eljuthasson, akiknek anyagi lehetőségei nem engedik meg, hogy rendszeresen olvashassák a *Szombat*ot. Támogatóink nevét kívánságukra megjelentetjük a *Szombat*ban.

Az Ön előfizetése is számít. Legyen Ön szolidáris a zsidó közösséggel, legyen Ön is olvasótársai és a zsidó kultúra támogatója!

Még egyszer köszönjük, hogy velünk tartott a 2009-es évben. Találkozunk 2010-ben is!

A *Szombat* szerkesztősége nevében

Szántó T. Gábor
főszerkesztő

Gadó János
szerkesztő

Novák Attila
szerkesztő

20 éves a Szombat!

Tisztelettel meghívjuk Önt folyóiratunk, a

Szombat

20. születésnapjára
a Vince kiadó
új könyvesboltjába,
a Klauzál 13-ba
(Bp. VII. Klauzál tér 13.)
december 12-e, szombat
este 7 órára.

Közreműködnek
a Budapesti Zsidó Színház
és a Gólem Színház
művészei és a Szombat
szerkesztői.

A rendezvény keretében
hanukai gyertyagyújtás,
21.00-tól zene, tánc, parti

Belépődíj 600 Ft,
az összeg levásárolható,
a helyszínen büfé
és kóktélbár.

**Ünnepelje velünk Ön is
a szabad sajtót
és a zsidó kultúrát!**

Miért Buda?

Kutatási adatok bizonyítják, hogy a budapesti zsidóság településszerkezeti vonásai nemcsak a vészkorszak, hanem 1989 után is megváltoztak, átstrukturálódtak. A belső, úgynevezett „zsidó” kerületek zsidó lakossága csökkent, míg sok helyen, ahol addig csak marginális jelentőségű volt a zsidóság, megjelent ez a népesség.

Újlipótváros ebből a szempontból kivétel – a negyed, harmincas évekből kiépülése óta kedvelt lakóhelye a modern zsidó polgárságnak. Az innen elvándorló zsidó populáció is gyakorta Budát választja új környezetéül. Ezért nem véletlen, hogy a főleg középosztályhoz tartozó, kortárs budapesti zsidóság jelentős része ma már Budán él. Olyan, zöldövezeti jellegű vagy történelmi hangulatot árasztó kerületekben, mint a XII., a II., a III. vagy éppen az I.

A zsidó élet terei is jelen vannak Budán. Itt működik a Lauder-iskola, itt találhatóak ma a főváros legdinamikusabban fejlődő, sok fiataalt is

vonzó neológ zsidó közösségei, a Frankel Zsinagóga és a Lágymányosi Körzet zsinagógája. Az asszimiláns, nem vallásos zsidóság is megtalálható Budán: aki megteheti, azok körében kedvelt lakóhelynek számít a Hegyvidék, a Pasarét vagy éppen Óbuda hegyes vidékei, lankái.

Mellékletünkben arra keressük a választ, hogyan élt és él ez a mai budai zsidóság, illetve Buda, a maga természetadta vonzásán kívül, milyen hatást gyakorolt a közösségre és az egyes emberekre. Hogy éreznek azok, akik megpihennek a Normafa sétányain, sétálnak a Városmajorban vagy a Várban, megisznak egy-egy kávé a Pasaréti tér divatos kávézójában, feljárnak olvasni az Országos Széchenyi Könyvtárba, vagy éppen leugranak úszni a patinás Lukács uszodába. A fürdő kertjének emléktábláin ott a történelem: száz éve hirdetik, hogy e vidéken – ha módja volt rá – a zsidóság otthon érezte magát.

ABLONCZY BALÁZS

Csendes árnyak

Zsidóság a Hegyvidéken

AXII. kerületet övezi valami-féle mitikus aura a magyar tudatalattiban: eszerint a Hegyvidék a hibridhajtású, 3000 köbcenti feletti, szlovák rendszámú terepjárók hona lenne, amelynek otthonaiban kötelező elem az étellift és a kizárólag Veuve-Cliquot-val működő dzsakuzsi. Nos, hiba lenne tagadni, hogy ilyen is van – bár e sorok szerzője még egy ilyen otthont sem látott közléről, de ez talán az ő hibája.

egymástól fizikailag is távol levő területeket kellett egybeforrasztania, mint a svábhegyi parasztgazdaságok, a villákkal és nyaralókkal tarkított Széchenyi-hegy, Mártonhegy, a kissvábhegyi igazságügyi villa-telep és a kerület alsó részeinek bérkaszányái és (kis)polgári világa, majd később a honvédségi lakótelep, fenn a Szendrő utcánál és a volt Honvédkórház mögött. Utóbbiaknak a Hegyvidék zömétől eltérő, khm, világnézeti preferenciái a mai napig tükröződnek a választási eredményekben.

A kerület főutcája, a Böszörményi út igazi kisvárosi promenád képzetét kelti: apró boltok szegélyezik (a hegyvidéken található minden bizonnyal a legnagyobb sűrűségben Budapesten cukrászda, gyógyszertár és gyógynö-

vénybolt – ezek egymásra hatását ehelyütt nem vizsgálom), s a tengely felezési pontján ott a Tik-Tak Presszó, amely nemzedékeket oltott be a sör és a röviditalok szeretetével. Bár az egységnek jobbos híre van, láttam én már Avar Jánost is pihenni a fák alatt, igazi hardkór növényvédő-napszemüvegben. Ha késő délután végigbaktatunk a Böszörményi úton, postára, bankba, önkormányzathoz menet, már a friss ottlakó is összeakadhat a táncőrült és vadászgépkedvelő órással, a fegyelmezett mosolyú fideszes tömbmegbízottal, Á-val, akit utcánk kiskereskedői néha elszalajtanak boltba, ügyeket intézni vagy cigiért (váltótársa B. délre már megbízhatatlanra issza magát), a templomkertben a segédlelkészével cigarettázó püspökkel, a magyar popzene történetének egyik legnagyobb tudású kutatójával, aki épp az MTI-nél húzza a gályát, valamint a

MÁTYÁSVÁROS ÉS AZ UNIKUM

Ezzel szemben a kerületnek van egy kevésbé kivagyis és szerethető oldala is, s ahány itt lakót megkérünk, a kötelező honi puffogáson felül azért szereti a lakóhelyét. A kerület egyébként nem túlzottan régi: a hatalmasra terjeszkedett I. kerület három részre osztásával jött létre 1930-ban, a formális működés azonban csak tíz évvel később kezdődhetett meg, amikor 1940-ben elkezdte munkáját az új elöljáróság. A korban divó szokásnak megfelelően a kerületnek is magyar történelmi hagyományú nevet adott a hivatalosság, azonban a Mátyás király város elnevezés nem ragadt meg a köztudatban. Az új kerületnek olyan,

A Károli Gáspár téri zsinagóga

doktornővel („Persze, kiváltottam.”), a csemete volt bölcsisnéijével, a kiugrott teológussal, és a kutyáját sétáltató idős úrral, aki baromira emlékeztet valakire, de nem tudjuk kire. Ők mind kedvesen és barátságosan üdvözlik az embert, az otthonosság megünghatatlan érzetét keltve. Az utca végén levő Szamos Cukrászdában pedig összefuthatunk mindazokkal, akiket a hírekben látunk és/vagy Veuve-Cliquet bugyborékol a dzsakuzzijukban.

A jámbor baloldali azt gondolhatná, hogy egy ilyen, eredendő konzervatív kerületben élhetetlen a lég, a villamoson kikapkodják az ember kezéből a 168 Órát és az ún. nemzeti (jelentsen is ez akármit) könyvesboltok egyre nagyobb száma is intenzív bakancscsattogással párosul. Ilyesmiről szó sincs. A kerület már a második világháború előtt a kormánypárt fővárosi szervezetének, a Községi Polgári Pártnak, vagy Ripka-pártnak egyik bázisa volt, és szembenállt a tőle lényegesen jobbra elhelyezkedő Wolff-féle Keresztény Községi Párttal valamint a liberálisokkal és szociáldemokratákkal egyaránt. Nem nagyon húzogatók itt párhuzamokat, de egy kicsinyt mégis: a Jobbik is jelentősen saját országos átlaga alatt szerepelt itt a legutóbbi EP-választáson, annak ellenére, hogy az elmúlt évek egyik nagy műbalhéjának okot adó Turul-szobor épp a kerületben található. Egészen a legutóbbi időkig jól teljesített az SZDSZ is, mondjuk nem annyira, mint az Újlipótvárosban, de majdnem. Az MSZP rogyadozó bázisát meg jobbára a már említett katonai lakótelepek jelentik.

VÁROSMAJORTÓL FARKASRÉTIG

A kerület zsidó lakosságának történetét még nem tárta fel senki, pedig ami a töredékes információkból összerakható, mindenképpen tanulságos lenne. A legrégebbi, Budáról származó zsidó emlék egy III-IV. századi aquincumi sírkő, amelyet a két világháború között az albertirsai Szapárykastélyban őriztek. A földrajzilag közelebb lévő Krisztinavárosban 1278-ból származik egy zsidó sírkő a mai Attila út–Pauler utca–Roham utca–Alagút utca által határolta területről, s a budai

A Csörsz utca temető sírkövei
(Fotó: Tóth Csilla)

Várból zsinagógáról is van tudomásunk. 1746-ban a zsidókat immár sokadjára űzik ki Budáról, s a földrajzi adottságok mellett részben ez az oka annak, hogy a Duna jobbpartján a zsidó közösség mindig kisebb létszámú volt, mint a nagyobb és a XIX. században gyorsan magyarosodó Pesten. A budai hegyvidéki terület kései benépesülése miatt (jó ideig csak szőlőhe-

gyek, dűlők és vincellérházak sorakoztak itt: még a XIX. század végén készült fényképek is nagy kopárombokat mutatnak a Déli Indóház mögött) az itteni zsidó népesség elég alacsony számú maradt egészen a XX. századig. 1787-ben mindössze 26 zsidó élt Budán, s 1811-ben is csak 105 családot írtak össze. Létszámuk a továbbiakban sem emelkedett nagyon lendületesen: 1840-ben 1000 zsidó élt Budán, míg Pesten tízszer ennyi. (Más adatok szerint a szabadságharc leverése után már csaknem 5000-en éltek Budán – de a szerző, Büchler Sándor ebbe valószínűleg az óbudaikat is beleszámolta.)

Villa a második kerületben

Belső lépcső

A Budai hitközségnek 1900-ban 500 tagja volt, s még a hegyvidék fokozódó benépesülése után, a két világháború között is 7000 főt számlált a hitközség, amely autonómiáját csak 1949-ben veszítette el, amikor egyesült a pestivel. Fenntartott egy sor intézményt, a legrégebbi közülük a már a Vormärz időszakában is működő tabáni elemi iskola és kisdédóvó volt, amelynek létesítéséhez Brunszvik Teréz is támogatást adott. A három leg-

nagyobb tekintélyű zsinagóga Budán az Öntőház utcai (ez a legrégebbi), az Újlaki és a Lágymányos-kelenföldi. A budai orthodoxok új, Zsombolyai utcai épületét Kozma Lajos tervezte, ám az államszocializmusban elvették a hitközségtől és a TIT használta. 1832-ben az óbudai Chevra Kadisa megnyitotta első temetőjét a Mátyáshegy oldalában, a mai III. kerületben. Az első temetőt követte a többi: a budai hegyvidék minden bizonnyal legtekintélyesebb izraelita temetőjét, a Farkasréti 1895-ben nyitották meg. A csaknem 20 ezer itt eltemetett közül érdemes megemlíteni olyan közismert személyiségeket, mint fegyverneki Frommer Rudolf (1868-1936) fegyvergyárost, Ferenczi Sándor (1873-1933) pszichanalitikust, Kepes Gyula (1847-1924) katonaorvost, sarkutazót, vagy Benoschovsky Imrét (1903-1970), az önálló budai hitközség utolsó rabbiját. A Virányos úton is volt izraelita temető a XIX. század végén, amelybe 1905 után már nem temettek, majd 1936-ban felszámolták, de erről a sírkertről nem tudni továbbiakat. Bár a Farkasréti temető impozánsabb, valószínűleg az egész főváros egyik legromantikusabb temetője a Csórsz utcai orthodox temető, amelyet 1890 és 1961 között használtak, de legrégebbi, ma is álló sírköve 1857-ből való. A valamikor Németsvölgyi temetőből lekanyarított, nagyobb házhelynyi sírkert ma is láto-

gatható, főleg egyes rabbik halálozási évfordulóikor. Külön érdekessége a kohaniták ösvénye, amelyhez korábban külön temetőkapu vezetett. Itt nyugszik például Reich Jákob Koppel (1838-1929) pesti főrabbi, a felsőház volt tagja, aki Pozsonyból került a fővárosba 1889-ben, s bár magyarul élete végéig nem tanult meg, azonban aforizmái, a róla szóló kedélyes történetek a kor zsidó városi folklórájának részei voltak. Mellette nyugszik veje, Chaim Dávid Szófér pesti rabbi. Ugyancsak itt lelt végső nyughelyet a Freudiger textilgyáros dinasztia több tagja. A temetőben kenotáfium állít emléket az ostrom alatti nyilas dúlás zsidó áldozatainak, az Alma

utcai zsidó szeretetotthon lemeszárolt öregeinek.

Utóbbi nem az egyetlen tömeggyilkosság volt: 1945. január 12-én az elcsapott ferences, Kun páter vezetésével nyilas pártszolgálatosok lemeszárolták a Chevra Kadisa Maros utca 16. alatti kórházának 92 betegét. Majd két nappal később, a Városmajor utcai Bíró-féle gyógyintézet volt a Budapest ostroma alatt elkövetett egyik szörnyű mészárlás helyszíne: a kórház 130 betegét és 24 ápolóját végezték ki nyilas pártszolgálatosok az udvaron. Emléküket ma kissé elhanyagolt emlékkő őrzi a Gaál József és a Városmajor utca sarkán. Az Alma utcai zsidó orthodox szeretetházát először 1944. november 20-án próbálták meg feldúlni és lakóit megölni, ekkor azonban még a budapesti rendőrség és Friedrich

Born, a Nemzetközi Vöröskereszt képviselője megakadályozta a mészárlást. A rossz időktől tartva, a még járóképes öregek elmenekültek, ám 1945. január 19-én a még az otthonban lévő mintegy 90 embert, a néhány lépésre lévő Szamos utcában, a Városmajor oldalában lőtték le. A szeretetotthon egyébként ma is működik, s itt található a kerület egyetlen, aprócska (orthodox) imaterme is.

Az ostromnak nemcsak itt voltak zsidó áldozatai: senki nem számolta össze, hogy pontosan hányan pusztul-

Svábhegy, Melinda út
(Fotó: Gadó János)

tak el a kerületi nyilasház pincéiben (Németvölgyi út 5.) vagy a svábhegyi, Melinda úti társasüdülők fáskamráiban. Utóbbiak a Gestapónak, illetve Eichmann Judenkommandójának főhadiszállásául is szolgáltak. A sors groteszk és könyörtelen játéka, hogy a korabeli építészeti modernitás egyik csúcsteljesítményének számító és elegáns, illetve vadregényes nevekre (Éden, Majestic, Mirabel, Gyopár, Széplak, Lomnic, Hargita) keresztelt házak közül jónéhányat neves zsidó építészek (pl. Bauer Emil vagy Sós

Aladár) terveztek, s itt, ezekben az épületekben kínozták meg például azt a Grünvald Fülöp (1887-1964) gimnáziumi tanárt is, aki az egyik legjobb művet írta a budai zsidóság történetéről.

A Hegyvidék – zsidó múltjának töredékessége és feltáratlansága ellenére, vagy amellelt – ma kedves és élhető hely. Ha azonban hallgatjuk a Gesztenyés fának zúgását, a szélből egyértelműen kihallik azon zsidó polgárok lépte, akik itt éltek, villát építettek, orvoshoz, cukrászdába, kirándulni jártak, utaztak a Fogaskerekűn és a pénteki bikavonatra vártak a Déliben, vagy csak örök pihenőre tértek a Csörsz utcai kertben. Árnyaik semmiképpen nem bosszúálló árnyak, csendesen suhannak a Böszörményi út akácai alatt, nem számlálnak már szenvedést, bűnt, csalást és hazugságot. Otthon vannak, velünk együtt.

VÁRI GYÖRGY

„Közeg” a túlparton

Óbuda és a zsidóság furcsa módon alig kötődtek össze gondolkodásomban. Az egyik magától értetődően volt hazám, ha gondolkodtam is róla, csak akkor és annyiban, ha leírva láttam Gellérinél és Krúdytól, a legnagyobb Óbuda-íróknál, tulajdonképpen tőlük (legkivált Gelléritől) van egyáltalán Óbuda-képem is. Óbuda tőlük kapott kontúrokat, belső tagolást, történetet. Nélkülük inkább lyuk, valaminek a hiánya lett

Az már csak közigazgatásilag Óbuda, inkább csak III. kerület. Általános Iskolám névadója, Arató Emil szocdem orvos volt, galileista, a Munkás Testedző Egyesület orvosa, szenvedélybetegségekkel foglalkozott főleg. Másfél évtizeddel későbbi első főnököm, Arató Laci, a Magyaritanárok Egyesülete elnökének nagypapája.

Ezekből a helyekből lett a rendszer-változás nyomaként Aquincum és Óbuda. A városrész, mint a név hiánya. Valahogy bosszantott, anyámék olyanokat mondtak, hogy ez már túlzás, mi baj

volt egy szocdem orvossal, és főleg hogy miért nem mindegy, hogy hívnak egy kültelki iskolát, hogy „miért kell át-
esni a ló túlsó oldalára”. Ebben valami kicsi félelem is lehetett talán, akkor még nem sok. Óbuda később telítődött meg újra nevekkal, jelentéssel. Úgy voltam, úgy lettem vele, mint Gelléri, aki – ezt sűrűn idézem – azt írta életrajzában, hogy számára elsősorban az a haza, amit belát. A budai hegyek vonala jelöli ki a végét. Itt van itthon, csak itt lehet itthon, az adottban. Számára Jeruzsálem nem ígéret, csak absztrakció, ódon történelem és érthetetlen liturgia, az érzékeknek semmi nem adott belőle. Én azonban jobban érdeklődtem nála az absztrakciók iránt, a budai hegyek körvonalait is könyv rajzolta elem – az övé. Azóta látom őket egyáltalán, nem is a saját szememmel, az övével. Ami a kinti világból kontúrt kap, amit látok, ha nézem, mind ilyen. Ezért találhattam meg tőle indulva a Nagy Láthatatlan vallását, a zsidóságot. Az óbudai utcák „tündéri realizmusa”, amikor bebojlongtam őket, az otthontól meglehetősen távol – ez a legnagyobb budapesti kerület – így vált tanult otthonom-má, mire, pécsi egyetemi éveim után,

Varga Imre szobra
Óbuda központjában

Fő tér (Óbuda)

volna. A gimnázium, ahová jártam, úgy lett Óbudai Gimnáziummá, hogy levette Martos Flóra nevét, így lett Aquincumi Általános Iskola is az Aratóból, ami éppen akkor nyílt a beépítetlen, városszéli kukoricaföldeken, mikor iskoláskorba kerültem. Az első első osztály tagjává váltam, mikor, mint Esti Kornél, elkezdtem szomorú ismerkedésem az emberi társadalommal. Az óvoda még valahogy alig tűnt „intézménynek”. A kukoricaföldekből látszik (tudom, a gyerekkor édene, de mit tehetek, kukoricaföldek voltak, mielőtt az Aquincumi lakótelep, ahogy mi, őslakosok hívtuk, a Nagy Lakótelep megépült), hogy városszálen laktunk, Aquincum és Csillaghegy között, messze Gellériéktől, Krúdytól vagy Komlós Aladártól.

Óbuda másik végébe költöztem, Újlak határára.

A magyar zsidó szellemtörténet írója, Komlós Aladár pár házra lakott csak tőlem annakidején. Némely fotói, levelei, a véletlen folytán a birtokomban vannak, egy baráti házaspár, akik jóban voltak Major Ottóval, nekem adták a levelezésük egy részét Major hagyatékából. Megígértem nekik, hogy átnézem, írok valami emlékezésfélét Majorról, persze, sose írtam meg. Legalább ennyi legyen itt helyette. És itt van a *Tölgyek és a hegedű* című verseskötet is a polcon, benne a megrendítő záró verssel, amiről egy titokzatos bolygó zsidó, Simon Balázs, a költő szokott eszembe jutni. A verset nagyon kevéssel halála előtt írta Komlós, egy haldokló köszönete, amiért itt lehetett „ezen a szép és érdekes Földön”, és ha olyan század jutott is, amilyen, mégis csoda volt, amiért mindennel együtt is csak hálás lehet az ember. Így kell meghalni, talán. Ezt a verset olvasta időse barátjánál, Sándor Ivánnál Simon Balázs azon az estén, amikor utoljára találkoztak. Harmincegy-néhány évesen, agyráktól haldokolva. Ez is valahol az Óbuda-szál. Fatörzsből gyöngye ága, igen. Innen egész másképp látszik a városrész, a Fő-tér határolja, az egykor gyűlölt gimnázium épületével. A gyűlölet még most se hunyt ki, egyik legtartósabbnak bizonyuló szenvedélyem, de hogy gyűlölhetné azt az ember most, hogy házasondik, hogy úgy döntött, végleg berendezkedik a világban, ami mindközönségesen – az övé. A megélt, majd belakott, történeté rendezett időt? A következő fázis, a belakás után, nyilván majd a történetek lassú lebomlása lesz, a kiköltözés az időből. Még két-három évtized és az első mozdulatokat meg kell majd tenni az előzőkeny távozás előkészítéséhez. Addig az enyém a gimnázium. Úgy képzelem, az időskori, megszapordó emlékezés jelzi, hogy az ember idegenné vált a jelenben és hiába menne haza a múltba, ott is egyre idegenebbé válik az emlékek közt bókászva, eltévedve. Nincs ház az időben.

A tér azért itt, a Fő téren határolt, mert innentől kezdve már valami kültereli táj jön a város után, a közigazgatási egység. Az Óbudai Szigeten a magányos késő kamaszkor, amikor – két-három évig – kijártam a Szigetre, aztán a

Tabán (Fotó: Klein Rudolf)

régen eltüntetett kukoricatáblák világa, kívül az időn, a gyerekkorban. Elviselhetetlenül messzinek találtam 18 évesen, alig jár ki busz éjszaka, nem lehetett a megtalált életből hazamenni. Pestre akartam költözni, valahová a Körútra. Ezek a kettős érzések a legjellemzőbbek. Gelléri zsidó fizikai munkás volt, ezért az ő mítosza jól rímelt az én családtörténeti mítoszomra. Nagyszüleim – négyből három ág – vidéki zsidók voltak, kis falvakban, pékek, textilesek, kiskereskedők, a negyedik ág a Józsefvárosban élt, nagyanyám varrónő volt. Szüleim mindketten elsőgenerációs értelmiségiek, a Kádárkor felemás modernizációjának, mobilitás-lehetőségeinek eredményeképpen. Én – életformámat tekintve – nagyjából felső középosztályos, átlagos zsidógyerekek voltam, az egyetlen, ami megkülön-

böztetett a többiektől, Óbuda volt. Az, hogy messze laktam a belső kerületektől, hogy idegen volt számomra a „Közeg”, ahogy Vas István hívja, akit nem kis részben az általa belülről ismert „Közeggel” szembeni, enyhén viszolygó (némi enyhe antiszemitizmustól sem mentes) gyanakvása tett kedves költőmmé.

A vidékiség mítoszá, a parasztzsidó mítoszt alakította bennem a harmincas évek népi szociográfiáinak olvasása is, elsősorban *A puszták népe*. Saját, képzelte népiségem kapcsolt össze velük, illetve őket a nagyszüleimmel, így lett az uradalmi cselédek nyomorúsága szinte testileg is az enyém, nyilván valami kölcsönösség reményében is, hogy a dédszüleim elpusztítása így „befogadtatik”. Egybeért a paraszt-proletár öntudat és dac a burzsuj Újlipótváros megvetésévé, melynek ellenpontja Óbuda lett, Gelléri proletár zsidósága és még inkább Pest széle, az egykori kukoricaföld, ami már majdnem az ősi vidék. A város és civilizációkritikus mítosz szépen megfért a dühvel, hogy a Belváros-

Bauhaus Budán
(Fotó: Szegő Dóra)

Budáról Mária Terézia elzavarta őket, sokan jöttek át ide, a Zichyek oltalma alá, arra a környékre, ahol gimnáziumba jártam. Óbuda a legnagyobb zsidó közösségek egyikévé vált.

Ahhoz, hogy elképzeljem őket, hogy elhiggyem, hogy valóban éltek, hogy folytonosnak érezzem magam velük, bele kellett helyeznem őket a saját utcáimba. Rájöttem, hogy nem vagyok képes látni, amíg a könyvek nem rajzolnak számomra körvonalakat a valóságban, de olvasni sem tudok igazán, nem válik az, amit olvasok történelemmé, amíg nem látom a szereplőket a saját te-reimben. A XIX. század elején épített zsinagóga, ami most is áll, emlékeztet-hely lett, kapocs, nyom, jel, hogy a múlt nem pusztá absztrakció. Vajda Karsci barátommal, mikor még Óbudán élt, a szombati istentiszteletek után hazafelé ballagva néha felkerestük az épületet. Azért is költöztünk a határra, mert működő zsinagóga már csak Újlakon van, innen, Óbuda széléről gyalog is oda tudunk érni. Ebben a zsinagógában házasodom, nem ott, ahol születtem és felnőttem – ott már nem lehet.

Laktam pár évet Pécsen, fél évet egy tengerparti kibucban, ahonnan majd minden szombatra beszköttem Jeruzsálembe; laktam majd egy évet Stockholmban, de a székesfővárosban még csak Óbudán. Amikor arra gondolok, hogy el kéne mennem az országból, mérlegelem, mi hiányozna. Az irodalmat talán magával viheti az ember, neten vagy könyvben, vagy az emlékeztetben, de a nyelv kopik lassan, hiába hát, ha a nyelv nem hullámszik körülöttem, egy idő után minden verssor múzeumi tárgy lesz. Kopna lassan az utcák mentális térképe is, felváltja az új utcák rajzolata. De lehet-e egy másik vidék ott-honná? – Roland Barthes szerint csak a gyerekkornak van vidéke. Petőfi jöhet, de a Tisza marad. Gellért vihetem éppen, de itt marad a Kiscelli utca. Az üres régi zsinagóga. Mi elmegyünk, de az utcák és a terek maradnak. Ha elmegyünk, hogy mesélem majd el ezt a gyerekeimnek? Nincs remény, ha tényleg csak a gyerekkornak van vidéke.

ből bő óráig kell utaznom éjjel, hogy hazaérjek.

Pécs vidék volt, rendes vidék, ha város is, épp ideális sétatávolságokkal. Sokáig gondolkodtam, hogy lent maradjak, végül a Radnótiba kerültem, a Közeg „termelésének” kellős közepébe, ahol oldódtak és erősödtek főbiáim. Arató Emiltől, az egykori névadótól Arató Laci, az unoka kezei alá. Itt tanította Komlós az előbb emlegetett Sándor Ivánt, még az utolsó években, hogy a Radnóti a zsidógimnázium volt.

Jellemző „identitáspolitikai”: zsidógimnáziumból Radnóti Miklós. Egy zsidó, aki nem akart zsidó lenni, mégis zsidóként gyilkolták meg. Jelzi és el is

takarja, miről van szó. Komlós sem igen írt zsidókról többé, hiába írt ugyanarról a korszakról, mint előzőleg.

Óbuda zsidóságával, az igazival, először akkor kezdtem foglalkozni, miután már Óbuda mindkét végét belaktam, és kiküldött a Holocaust Központ egy iskolai ünnepségre a Soá emléknapiján. Utána kellett nézmem, kik, milyen zsidók laktak Óbudán, Gellérin és Komlóson kívül. Akkor népesült be visszamenőleg zsidókkal a városrész, amikor megtudtam, hogy már a 18. század kezdetén megjelentek Óbudán. Az utcát, ahol én is laktam egy ideig és Komlós is lakott, a Lajos utcát Zsidó utcának nevezték egy időben. Amikor

AYHAN GÖKHAN

Temetés

A dombtetőn a temetőt, adj odáig menni erőt,
Orbán Ottó
 Keserű, hogy minden rohad, ami itt van,
Orbán Ottó

*ezek a próbálkozások, nem tudom, mire jók.
 a koporsó is a büntetés része, a szűk
 hely, hogy én abba beleférnék, hát
 el sem hiszem, ellenérzést
 kelt bennem a lélek is,
 mint helyezkedési pont, milyen?
 mi van akkor, ha a föld olyan
 csinál, hogy magából kivet,
 a felszínre hozza a benne végbement
 változások nyomait, a koszorúkat
 félretolja, mást tesz a helyére,
 a test darabjait.
 meg ez a sok, értelmezhetetlen
 dolog, amiből nem értek,
 mindenesetre alig valamit, nincs meg
 a kellő nyelv hozzá, szóval azok
 a születéstől számított nevek, hogy csecsemő,
 később gyerek, majd felnőtt és férj, hulla, ilyenek
 nem érthető szavak nekem, hogy ez mind az
 én nevem lenne, nem, én nem tudok ebbe
 belegondolni, meg az se túl világos, hogy
 temetés előtt megmossák a halottat, utána
 hullaszagú az illető gumikesztyűs keze,
 lehúzza, de mégis marad valami, legalább
 annyi biztosan, hogy otthon a felesége arcát
 simogatja vele, átadja a kéz tapasztalatait,
 és ő mit sem sejt az egészből, csak feltételez,
 az arcával feltételez, nincs valami rendben.*

*nap süt, az út kavicsos, nem puha,
 ravatalba jutunk mindahányan, a nem
 túl szerencsések azonnal a sírba,
 a gödör filozófiája megrekedt, se égi, se földi,
 van, hogy már nem tud segíteni semmi, és
 innen nem is tud a vers folytatódni.*

Párhuzamok

„légy férfi mondta a barátom
 és vágd ki a szíved”
Györe Balázs

*elérkezett, tényleg itt van,
 valós alapokon a nyugtalan, beért,
 mint a kéz, a helyére került,
 sötét alakzatot megkerült,
 komolyan vette, másképp nem
 ment volna, meg hát különben
 is, a szél zúg, mint a lomb.*

*mikor még élt mindkét rokon,
 a nagynénémről egy malacalakú
 perselyt, hogy majd legyen,
 addig is minek? egy kalapácsot
 anyámtól, aki a konyhában mosogatott,
 később a nagynénémet idegbetegre
 verte a férje, anyámnak maradt a válás,
 a gyereke, a rákja, negyvenkilenc évesen
 a halála, hogy tudjak mire emlékezni.*

*ezt csak úgy, kitételek nélkül,
 végeredményben van a lány,
 egyetemi teraszon szél, lomb zúg,
 a parkolóban bármi megeshet, erőszak
 a sötétre gondolt lombok alatt.*

*nem minden föld olyan, amilyennek
 elképzelem, melege van vagy hűvöse,
 igen, ezt azért nem tudom, vagy
 a szóróparcellák napsütötte része édesebb,
 nem tudok ilyeneket, milyen lehet, amikor
 a földet szórják rám, és nyitva a száj,
 megfeszülnek az idegek.*

*esküvő és temetés nálam egyet jelent,
 mindkettőben, két véglet, én vagyok,
 aki szerepel, gyepe naphúzza csíkjai,
 a vodkaidőt kihasználom, hogy abba
 a vers magától, azt hiszem, a fontosat
 megint nem tudtam elmondani.*

Ayhan Gö Khan 1986-ban született Budapesten. Édesapja török anyanyelvű. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának magyar szakos hallgatója. Versei többek között a Beszélő, a Kalligram, a Magyar Napló és a Népszabadság hasábjain, kritikája az Élet és Irodalomban jelent meg.

NOVÁK ATTILA

Otthon éreztem magam

Első kerületi séták – nosztalgikusan

Nem az első kerületbe születtem, hanem a tizenkettedikbe, illetve a két kerület határán elhelyezkedő Magyar Jakobinusok terére, melyet régebben, amikor még csak az első kerület létezett (1940-ben választották le az újonnan létrehozott 12. kerületet) Endresz György térnek hívtak. A névadó, aki hadipilóta volt, 1930 júliusában Újfundlandról az óceánon átrepült Bicskére „Justice for Hungary” nevű gépével, mely vállalkozást a magyar területi revízió angol híve, Lord Rothermere is támogatta. Az 1932-ben Rómában, balesetben tragikusan korán elhunyt s kétségkívül a magyar területek elcsatolása ellen küzdő hősről nevezték el a csöppnyi kis teret, hogy aztán 1945-ben már gyanús legyen a „revizionista-irredenta” szál s az új hatalom át ne nevezze azt a szemközti Vérmezőn, 1795 májusában kivégzett magyar jakobinusokról, Martinovics Ignácról és társairól, hiszen az ő sorsuk jobban beillett abba a „forradalmi folytonosságba”, melynek (bár még koalíciós idők voltak) részesének érezte magát az új éra. Gyermekkoromban ennek a történetnek a különféle vonatkozásai kevésbé érdekelték, pláne hogy nekünk panorámánk volt.

A házból, melyet a szájhagyomány szerint a Dombóvári Vajtermelő Rt. Építetett a harmincas évek közepén – gyönyörű látvány tárult a szemünk elé, a budai Vár a Vérmező fölé magasodva uralta a környeket. Számomra az első kerület mindig is azonos volt a rendies-arisztokratikus-tradicionális, ám impozáns látvánnyal, azonkívül még Horthy Miklósról is gondoltam, akiről a nagymamám finoman azt mondta volt, hogy nem túl okos ember, egyébként meg szeretett lovagolni az akkor még sokkal nagyobb kiterjedésű Vérmezőn, melynek a területéből később, az 1970-es évek elejének területrendezései (metróépítéssel egybekötve) során, csakúgy, mint ma-

gából a Magyar Jakobinusok teréből, sokat elvettek.

A környék meghatározó történelmi élménye Budapest ostroma volt, vagy ahogyan csak hívták, az „ostrom”, melynek nyomai még mindig láthatóak egy-két házfalon, gyermekkoromban pedig, amikor még több ilyen sérült ház volt látható, élő bizonyítékát nyújtotta annak, hogy amit az öregek mesélnek, valóság. Buda a németek utolsó túsaként vált a háború végén a legvéresebb csatározások színhelyévé, a „végső győzelem” szellemében fanatizált besorozott német tinédzserek harcoltak házról-házra a környéken, hogy aztán a szovjet csapatok előrenyomulása véget ne vessen a háborúnak. A szovjet erőszak is érintette a környeket, nem pusztán a zabrálasok révén, hanem mert rengeteg nő

Orvos lépcső a Naphegyen

**Tabáni fák
(A szerző felvételei)**

erőszakoltak meg, én is ismertem olyan nénit a házban, akivel (állítólag) ez sorozatban megesett. Mivel a téma tabu volt a létező szocializmus évtizedeiben, szájhagyomány útján terjedt csak tovább, akivel történt, szégyellte, a nyilvánossághoz meg nem találhatlak utat ezek a megaláztatások, mert „sértette volna” a politikai rendszer legitimitását.

Gyermekkoromban semmi un. zsidós nem volt, a Kádár-korszakban ez a téma a szőnyeg alá volt söpörve, legfeljebb a Kosciuszko Tádé utcai általános iskola, mely a Kodolányi Főiskolának adott otthont (mára ez is kiköltözött), folyosóin osztottuk meg a családi 'coming out' után osztálytársaimmal azt a tényt, hogy ki milyen

vallású, vagy ki milyen családból származik. Az egész történet inkább a budai polgárságról szólt, a hetvenes-nyolcvanas években vallási különbségekről nem esett szó, a teljes emberi eget befedte a jóléti szocialista konszolidáció termékeny és optimizmusra okot adó légköre, melynek még budai polgárok is „áldozatul estek”. Lényege a következő kijelentésben öltött testet: „nézzetek körül, mi a helyzet a környező országokban, Kádár ezekhez képest sokkal jobb”. Valóban jobb volt, a különbségeket nem nagyon ismertük, a családban eléggé hangsúlyos antikommunizmus alaphangjának megmaradása mellett azonban értékelték azt a Kádár-korszakban, hogy lehetett élni. Viszonyítási alapként nem az amerikai demokrácia, hanem a második világháború, majd a Rákosi-korszak szolgált, a totális rendszerek örömmel terjesztették ki fennhatóságukat a számukra nem túlzottan rokonszenves társadalmi csoportokra. Az érett Kádár-korszak ehhez képest fejlődést és lazulást jelentett, már nem

deportáltak embereket, nem volt „ostrom”, bizonyos könyveket lefordítottak, relatíve árubőség volt s olykor még utazni is lehetett: mindezeknek bizonyos respektje kialakult – még a hagyományos középosztály otthonának számító Budán is. A totális állam lazított a gyeplőn s nagyvonalúan engedélyezte a zártkörű szabadságot. Egy dolgot azért nagyon nem szerettem, hogy a rendszerváltásig csak a házmesternek volt kapukulcsa és az egész nap nyitva tartott kaput este bezárta, ha pedig az ember éjjel érkezett haza, fel kellett zörgetnie őt, aki jó pénz fejében kinyitotta azt. A szabadság megjelenésével mindenkinek lett saját kapukulcsa, ez fontos szimbólummá vált számomra.

Szóval, én két (jelenlegi) budai kerület határán töltöttem a gyermekkoromat, de a Magyar Jakobinusok tere, mivel nem a hegyen volt, ráadásul a Déli pályaudvar mellett, forgalmas főutak mentén helyezkedett el, a XII. kerület „proletárabb” környékei közé számított. Tusnádi utcai rokonainknál,

a Kissvábhegyen (amely amúgy 'anno, tehát 1940 előtt az első kerülethez tartozott) mindig úgy éreztem magam, mintha az osztrák Alpokba mennék látogatóba, én ennél urbánusabb közege voltam szokva, lent, a vasút mellett. Ezért hiába voltam körülvéve, legalább is nominálisan a „Hegyvidékel”, tartoztam formálisan ebbe a kerületbe, a Városmajort és környékét nem éreztem tizenkettedik kerületinek, mert budai hegyvidéket gondoltam a par excellence XII. kerületnek, ám magamat inkább (bár öntudatlanul, de) első kerületnek tartottam. A Logodi utca lépcsőin, a Lovas úton (ex Sziklai Sándor utca), a Tóth Árpád sétányon (mely később még nagyon-nagyon fontos szerepet játszott az életben), a Tabánban és persze a Krisztina-tér környékén valóban ott-hon éreztem magam, még ha ez az érzés hosszú évekkel később, csak akkor tudatosult magamban, amikor elköltöztem a környékről. Úgy látszik, a gyermekkort nem lehet leváltani.

Az első kerület csak látszatra kicsiny, vannak kisebb alvidékei, a Várnegyed, a Viziváros, a Krisztinaváros és a Naphegy a Tabánnal (a Gellérthegynek is van első kerületi része) mind-mind integráns részei e kissé ódon hangulatú kerületnek. A Vár alatti részeket a Vár „szoknyájának” nevezik a disztíngváltabbak. Polgárai vegyes eredetűek, például a Viziváros török hódoltság utáni lakossága leginkább német eredetű volt, de olasz, szerb származású honpolgárok leszármazottai is élnek e városnegyedben. A budai vár, melynek komoly zsidó öröksége is van, mindig is őrizte sajátos különállását, mivel a műemléki környezet miatt nem vehették meg lakásaikat a Vár lakói, csak cserélni lehetett, lehet ezeket az önkormányzati lakásokat. Amikor 1996-ban egy kis lakást kerestem a Várban, az egyik barokk korban épült műemlékházban találkoztam egy idősebb, ennek megfelelően bajuszos úriemberrel, aki biztosított arról, hogy akárkit nem enged be a polgármester e falak közé, amúgy pedig engem szimpatikusnak talál, próbálkozzak nála nyugodtan. Megmondom őszintén, ahelyett, hogy elborzasztott volna a megjegyzésből áradó elitizmus, nem rohantam el az

Amnesty Internationalhoz vagy a Rágalmazásellenes Ligához, hogy be- vagy feljelentsem a bácsit, sőt némi melegség is előntötte a szívemet, hiszen egy régi közösség érthető védelmi reflexét láttam benne, amely megpróbálja a lehetetlent, védeni környezetét a külső nyomásokkal és a pénz etnikai és vallási határokat lebontó szellemével szemben. Ez az attitűd mélysegesen és egyben bájosan premodern, antidemokratikus is, de semmiképpen nem „rasszista”, ugyanakkor jellemző a kerületre, még inkább a budai Várra, ahol ennek a szemléletnek helye van. Ahol amúgy nem túl fejlett az infrastruktúra, a sok műemlékházban lévő régi lakás sötét, a kevés újonnan épült otthon pedig a hatvanas-hetvenes évek egyenépítészetét hordozza magán, amúgy meg méregdrága. Ugyan a volt Állami Nyomda helyén, a Budavári Önkormányzat épülete mellett felépítették az Anjou Residence nevű, igen drága lakóparkot, de a lakói nem váltak igazán integráns részévé a kerületnek. A Lovas útnál megépített mélyparkolóból juthatnak fel lakásaikba a tulajok, nem kell érintkezniük a környezettel.

A Várnak nevezetes lakói is voltak, itt lakott egy ideig a Hatvany-család, de például Kálmán György színész is itt töltötte utolsó éveit. Hatvany maga is jól mintázta azt, ahogyan az egyre jómódúbbá váló, nemességet is szerző zsidó családok beköltöznek a magyar történelem „fizikai” szívébe: báró Hatvany Ferenc megvásárolta Lónyay Menyhért egykori miniszterelnöknek a Hunyady János út várbeli végénél lévő villáját, Hatvany Lajos pedig a Bécsi kapu téri házában élt s gyűjtötte össze a magyar szellemi élet kiválóságait. Többek között itt találkozott Thomas Mann Bartók Bélával. Hatvany Józsefné az Erdődy-palotában lakott, mely ma a Zenetudományi Intézetnek ad otthont. Hatvany, ahogyan beszámolt arról közvetlenül a második világháború befejezése után: „Bécsikapu tér eladva, vagyonszármazásra elmegy az ára. Nem akarok több lakást. Hotelszobák lakója leszek.”¹ A később az Újlipótváros egyik leg szebb, hatalmas teraszával Dunára néző, így panorámás lakásában élő Hatvany nevét a Várban, nem messze

egykori palotájától kis utca őrizte. Ezt azonban a rendszerváltás után, visszaváltoztatták az eredeti nevére, Kard utcára, bár Hatvany emléktáblája, annak említése nélkül, hogy maga is ott lakott volna, fennmaradt. Sic transit gloria mundi.

Nemhiába, lakni lejjebb kell, mondjuk, a Hunfalvy (egy időben, a 8-as szám alatti ház, 1905 és 1907 között Jászi Oszkár lakhelyéül szolgált, míg Szabó Ervin is ott lakott, a szomszédban), a Szabó Ilonka, a Toldy Ferenc vagy a Donáti utcákban, egyszóval a Vár „szoknyáján”, ezekben az egymás felett futó, hangulatos, kis kanyargó utcácskáknak. Szabó Ilonka operaénekesnő (szoprán) volt, pályáját a Mátyás-templom énekeseként kezdte, aki a második világháborúban a magyar ellenállási mozgalom központi szervezete, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága számára szállította a jelentéseket. Halálának körülményei bizonytalanok, vannak, akik azt állítják, hogy a nyilasok fogták el és végezték ki, mások szerint „egyszerűen” az ostrom alatt halt meg. A Szabó Ilonka utca 16. szám alatt volt az ellenállás, a Magyar Front egyik központja, ennek az emléket meglehetősen rossz állapotban álló emléktábla őrzi az üres telek alatti támfalon, valahogy az az ember érzése, hogy nem igazán érzi senki magáénak a Farkasréti temetőben nyugvó énekesnő antifasiszta és egyben hazafias áldozatát.² Az utca amúgy Budapest egyik legkellemesebb utcája, régi és új épületek váltják egymást, finoman őrzi az egyensúlyt a barokkos-nemesi Hunfalvy és a kispolgáribb Toldy Ferenc utca között, s akinek olyan szerencséje van, hogy bekukkanthat az utcáról a lakásokba, sok helyen láthat régi polgári családokra jellemző nagy könyvtárakat és őseket ábrázoló festményeket a falon, együtt az elmaradhatatlan koloniál bútorkkal. A Vár amúgy jelentős zsidó központ volt a középkorban (saját statútumokkal és szokásokkal). A Táncsics Mihály utcában lévő ún. Középkori Zsidó imaház is erről árulkodik, a benne található héber feliratokat maga Scheiber Sándor, ifjúkorom kedves péntek esti, kakaó- és kalácsosztó tudós-főrabija definiálta „keleti kurzív írásként”, az 1964/65-

**A Szabó Ilonka utca télen
(A szerző felvétele)**

ős nagy feltárás után. A közösség szomorú vége Buda felszabadulásával teljesedett be, a zsidókat megölték, vagy eladták. Amúgy a várbán két zsidónegyed is volt, a Krisztinavárosban pedig zsidó temető is működött. A Roham, Pauler és az Attila út közel eső részen elhelyezkedő temetőbe azonban már a 19. század közepén sem temetkeztek. A Krisztinavárosnál kellemesebb (másképp „zsidótlanabb”) hely nincs a városban, ugyanakkor például itt, a Krisztina körúton lakott Dénes Béla, az Ichud Mapáj baloldali cionista párt elnöke, akit 1949 májusában innen vittek el az állambiztonságiak, hogy aztán feltűnjön egy, a cionista mozgalmat lefejező koncepciók perben és évekre eltűnjön a börtönben.

A Táncsics Mihály utcai imaház mellett helyezkedik el a Mendel-féle nagyzsina, amelyet a hatvanas évek feltárásai után visszatemettek. Az akkori szakemberek közül, a Zol-

nay László régész által vezetett csapattól ma már csak Budai Aurél van életben, aki azóta is harcol azért, hogy rendezett állapotban lehessen látogatni a zsinagógát, a nagyívű tervek között a középkori askenázi zsidóság emlékmúzeuma is szerepel. A templom amúgy lenyűgöző méretű lehetett, alaprajza 26x11 méteres volt, s kilenc méter magasságú boltozatrendszer védte. A mai Bátyasétánynál öt méterrel van lejjebb a zsinagóga padlója. Ám gyermekkoromban ezen emlékeknél fontosabb volt a híres Ruszwurm cukrászda, amelyet ma a Szamos-család vezet. Az 1827 óta a Szentháromság utca 7. szám alatt működő létesítménybe sokszor ellátogattunk vasárnaponként, mert kellemes helynek találtuk, illőnek egy hétvégi sütemény elfogyasztásához. Az időközben védetté nyilvánított berendezési és felszerelési tárgyak amúgy az ország egyik legjelentősebb cukrászati gyűjteményét képezik. Mi rétesért, pitéért és dobostortáért jártunk ide, nem a berendezés látványáért. Hogy azután, már jóval később, ifjúkoromban, annyi kihagyott év után ismét felfedezzek magamnak egy jó kis helyet a

közelben, a Café Miro nevű kávézót, mely a budai Vár szinte egyetlen, a turista-ipar által kevésbé érintett, ember-szabású helye.

Bevilaqua Borsody Béla, Víziváros rendhagyó életű krónikása, aki lenyűgöző enciklopédikus tudást mozgat, ám amatőr történész volt e városrésznek, hatalmas könyvében³ büszkén jegyezte meg, hogy Kun páter „szadizmusának sincs köze a Víziváros népéhez”. S valóban, bár Vízivárosban, szemben Ó-Budával, ahol tradicionális zsidó közösség élt, alig volt zsidó, felekezeti türelmetlenséget nem nagyon ismertek. Bevilaqua azzal magyarázza a vízivárosi zsidók csekély számát, hogy nem nagyon nyílt lehetőség ebben a városrészben a tőkés életformára, amivel arra akart utalni, hogy szerényebb és hagyományosabb életformát folytató kisegyzisztenciák lakhelye és munkahelye volt a terület, komolyabb beruházásokat nem nagyon találunk, a feltörekvésnek nem volt meg a kifutása. És hát a zsidó lakosság oda szeretett költözni, ahol szintén laktak zsidók, volt zsidó infrastruktúra, kóser vágás, rituális fürdő, zsinagóga, temető. Ugyanakkor

**Panoráma
a Magyar
Jakobinusok
teréről**

kevesen tudják azt, hogy a budai zsidó község, mely II. József nyomán a 18. század végén megalakult, még hagyott nyomot a kerületen. A második világháború előtt a hitközség három templommal rendelkezett, s a főtemplom az Öntőház utca 5. sz. alatt (a mai budavári Sikló mellett) állt. Az 1865-ben, mór stílusban, Knabe Ignác által épített zsinagóga egy korábbi imaszoiba telkén helyezkedett el, 1866-ban avatták. Jellemző az akkori zsidó belviszonyokra, hogy az óbudai rabbi az avatási részvételt elutasította, így Meisel, Dohány utcai rabbi mondott beszédet. Az épület a második világháborúban megrongálódott, utána a hatóságok lebontották. Schramm Péter, az Exodus hajó egykori utasa, nagyapjával még ebbe a zsinagógába járt. Szomorú emlékem a Vízivárosból, hogy az Iskola utca–Markovits Iván utca kereszteződésénél lévő s egyedülálló gasztronómiai sarok kis, vegetáriánus éttermében láttam utoljára a fiatalon elhunyt Shadowrider-t (Lévai Robit), a Judapest egyik alapítóját és bloggerét, aki civilben amúgy pszichológus volt. Én jöttem, ő ment. Emléke legyen áldott.

A kerület fontos része a Tabán, melynek házait, kedélyes éttermeit és kocsmáit még a második világháború előtti területrendezés során bontották el, hogy zöldterületté alakítsák át. Mi szánkózni jártunk ide apánkkal, történelmi hangulatnak nyoma nem volt, ráadásul egy hatalmas és modern tenispálya is uralta, uralja a vidéket,

most pedig a múltban gyakran frekventált Ráckert helyén épülő gyógyszálloda üljön rá a vidékre. Általános iskolás koromban különféle iskolai programok helyszíne is volt a terület, április negyedikéni viszont a gellérthegyi Szabadság-szoborhoz jártunk, míg az obligát szovjet háborús filmeket a Krisztina körúti Diadal moziban tekintettük meg, s akkor még nem beszéltünk az időközben már megszűnt Zöldfa Étterem (ma bank) kiváló ételeiről s cigányzenészeiről sem. Ami ebből maradt, az a Mészáros utca–Krisztina körút sarkon található Mákos Guba Étterem és Kávézó – ami hiánypótló az olcsó éttermekkel nem túl jól elerestett Budán, illetve a Csécsényi Kávézó a Krisztina körúton. Bohémoknak csak az Alkoholos Filc csöppnyi helye marad, a Várfokecs és a Moszkva tér sarkán, míg a Batthyány-tér melletti, a már említett gasztronómiai háromszögben elhelyezkedő Coyote olyan, mintha Amszterdamból vagy legalább is a Liszt Ferenc térről pottyantották volna le, a friss halas szendvics és a sajttorta mellé WIFI jár, és olykor még a Népszavát is kirakják az olvasható újságok közé, ami a környék ideológiai és választási preferenciáját figyelembevéve kétségtelül „avantgarde” gesztus.

A Naphegy vidám és elegáns vidék, a Lisznyai utca 11. szám alatti villában élt és dolgozott 1930 és 1933 között Ferenczi Sándor pszichoanalitikus, aki amúgy a hetedik kerületből vetődött ide. Itt fogadta pácienseit is,

és vannak tervek arra nézve, hogy az időközben kisebb lakásokká átalakított villa egyik otthonában Ferenczi-emlékhely, múzeum és könyvtár létesüljön. Amúgy holtában is Budán maradt, a Farkasréti zsidó temetőben nyugszik. A Naphegyet természetesen nem a terápia miatt szeretjük, bár a tetjére épített, a környezetére szabályszerűen „ránéhezdő” MTI székház miatt lehet, hogy szükségünk lesz a kezelésre. Ugyanakkor itt van a város egyik legszebb, Tabánban végződő, egyedülálló hangulatú utcája, a gyönyörű Naphegy utca, alatta pedig a Gellérthegy utca fut, Balassa Péter egykori lakhelye. Az a környék is megváltozott, az Asztalos János utcából is más lett, a hajdani Dobozgyár területén pedig (ahol általános iskolás koromban még üzemeltetésen is jártunk), a Zsolt utcában ízléses lakópark nőtt ki a földből. A Piroska utca egyik házában pedig már jóval később, a kilencvenes években, a Raoul Wallenberg Egyesület tagjaiként gyűltünk össze. Azt hittük akkor, hogy megforgatjuk az egész világot. Nem forgattuk meg, meg fordulni sem nagyon akart, bárhogyan is erőlködünk.

Így múlik el a gyermekkor és az ifjúkor, melyet nem magunk választottunk, ám megszépíti emlékeinket az elmúlással. Terek és utcák, kapualjak és fények, néhány már el-elfeledett emberi arc, hogy legyen mire emlékeznünk – szomorú vagy éppen vidám óráinkban. Buda képei immár elválaszthatatlanul, kitörölhetetlenül az enyéim. Hozzám nőttek, bárhol is járok a földön. Az évek múlásával pedig egyre inkább tűnik természeti törvénynek az, hogy ott laktam egykoron.

Jegyzetek

1 Idézi Vámos Miklós: <http://www.vamos-miklos.hu/index.php/publicisztika/irhatnampolgar/228-ki-volt-az-elet-es-irodalom-50-evfolyam-22-szam>

2 <http://www.epa.oszk.hu/00000/00003/00030/adattar.html>

3 A Víziváros. Művelődéstörténeti tanulmány. Budapesti Városvédő Egyesület, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Budapest, 2005.)

Az alma jó

Az Alma utcai Orthodox Zsidó Szeretetház alapítása az 1870-es években lehetett. A Városmajor utca megnövekedett forgalma és zaja miatt nem a legideálisabb ez a korábban világvégi hely. De aki a kertet egyszer is látta, az nem felejtí el: egy kis Édenkert a zúgó város közepén, sokan ezért is itt rendezik az esküvőjüket.

Nekem a dédanyám volt először Szeretetház-lakó, a hatvanas években, s kisgyerek koromban meg is látogattuk ott Barach Leontine-t, Löw Lipót főrabbi (az 1848-as tábori rabbi) unokáját. Akkor találkoztam először Eszti nénivel, aki Löw Immanuel szegedi főrabbi lánya volt, és nála jobb madártejet senkinél nem kaptam.

Felnőttként azonban csak a kommunizmus bukása után mentem látogatóként az Alma utcai Szeretetházba és

zsinagógájába. Akkor is (a '44-es bori munkaszolgálatáról könyvben is beszámoló) Perl Miklós volt a gabbaj, mint ma. De akkor még ott imádkozott Kohn Lajos bácsi, akinek a kedvéért le kellett takarni az aranyos fonálból kialakított félig dombormű-

vű oroszlánt a Tóraszekrény függönyén. Nővére ma is a Ház lakója. Az előimádkozó sokáig Doff Imre bácsi volt (a Frankelből), ma, rajtam kívül Hegedűs Pál, a CEU tanára és Bárász Tamás váltják egymást e poszton, és mivel a húsz év után visszavonult Dickmann Gittát váltó vezetőnő férje is kántor (Vencel György), gyakran vannak kántorkoncertek.

Sok érdekes ember lakott még e falak közt – a kertben emlékmű áll s emlékeztet az itt történt náci (azaz „nyilas”) gyilkosságokra. Kun „páter” és hívei hetven embert (köztük keresztény ápoló nővéreket) öltek meg itt a Szeretetházban és a közeli (ma már

nem álló, a Szív Kórház melletti) kórházban, valamint a Maros utcában, amely gyűjtőfogdaként is működött, ma belügyminisztériumi intézmény. Az egyetlen túlélő is távoli rokonom volt, Rappaport Ottóné: a családja Dél-Amerikába költözött, egyik unokája zongora-művészként költözött egy időben Budapestre s járt sokszor az Alma utcai Zsinagógába.

Nemrég távozott el az élők sorából az egyik ismert nevű lakó, Ilkovich Olga néni, a híres „Ilkovich” önkiszolgáló (a mai Nyugati téren) alapítójának lánya. Szomszédja Zsuzsi néni, akinek férje arról nevezetes, hogy az övék volt az ötvenes években a Harley-Davidson motorbolt, s a férje nagybátyja Kálmán Imre volt, a híres operettszerző. Drechsler Ági néni a Rabbi-képző könyvtárosa volt még 15 éve is, apja pedig a legnagyobb háború előtti német nyelvű napilapnak, a Pester Lloydnak volt egyik szerkesztője.

Egy ilyen nagyközönségnek íródo beszámolóban persze jelentkezik az az igazságtalan megkülönböztetés, hogy a hírességekhez kötődő lakókat említjük meg, s a többieket nem mindig. Ez kicsit arra emlékeztet, amikor Perl bácsi felolvassa a Halottak Emlékezete ünnepségeken az összes korábbi lakót, de csak néha áll meg eltöprengve... igen, ő volt itt a gondnok... igen, ez egy vak néni volt... Mindenkit nem lehet megemlíteni. Természetesen a többiek közül is érdemes azért egyenként megemlíteni: a kántorkazettákat hallgató Kádár néni, a kilencvenhez közelítő Imre bácsi, a buddhizmusról verseket író 97 éves Erzsébet néni, vagy a vékonybelet megtámadó liszt-érzékenység magyarhoni felfedezőjének, a nemrég elhunyt Jávor Tibor főorvos úrnak az özvegye, a '44-es tábor-élményeiről könyvet írt Nelly néni megannyi élő bizonyítéka annak, hogy a zsidóság milyen megtartó erővel rendelkezik. Az itteni öregek többsége nem elesett, nem melankólikus: legtöbbjüket látom, ahogy napi

Előimádkozó az Otthon imatermében

Álló Gólem – cirkuszokban lépett fel ezzel a számmal és Johnny Weissmüller (Tarzan alakítója) személyesen szerződtette: sőt, 1966-ban meg is látogatta Budapesten. Az idős bennlakóknak Ingber Vera (a Hatikva zeneszerzőjének rokona) szervezi a kulturális eseményeket: járt itt előadóként Hernádi Judit, Soma művésznő, valamint Csala Zsuzsa is, nemrég pedig BIG anekdotáit hallhatták a lakók.

Nemrég felújították a háztetőket, s remélhetőleg kerül majd forrás az alpok kiszáritásához is, mert néhány szoba beázik.

A Szeretetház lakói és a szombatonként velük imádkozó környékeliek (mint például Eran El-Bar a Szochnut vezetője, Zev Paskesz az Orthodox Hitközség Elnökségéből, vagy Berkovits Slomó, a „Traubi” gyakran támadott vezetője) – másokkal együtt minden évben ellátogatnak (Mojse Weissberger rabbi vezetésével) a Csörsz utcai orthodox temetőbe az ottani cádik sírjához, elmondani a megfelelő zsol-tárokat és imákat.

A leghangosabb rész mindig az, hogy „...Alma Alma Jó!”*

Kozma Kecskeméti György

* Játékos utalás a kaddis ima zárószavaira (A szerk.)

Bejárat a Városmajor utcáról

**Az Alma utcai Otthon
emléktáblái
(Fotók: Tóth Csilla)**

sétáikat róják a Városmajor feletti dombon, az Istenhegy alatt.

Az átlagnál pittoreszkebb életet élt a pár éve eltávozott Feldman Lajos bácsi, akinek lánya, a temperamentumos Piroska, sokáig volt szakács-helyettes az Otthonban, tavaly hunyt el. Lajos bácsi szobrász volt, absztrakt szobrokat faragott fából (egyik fatörzs-alakja a Lauder iskola bejáratát díszíti). Hatalmas sakkfigurákat is faragott – az egyiket Kádár Jánosnak ajándékozta még a hatvanas években. A háború elől Amerikába utazott, mert ő volt az Egyujjon

Fotó: Schäffer László

A Frankel

Az 1880-as évek alapító nemzedékének neológ (konzervatív, mérsékelt reform) beállítódásából mára – kiforrott teológiai koncepció hiányában – csak annyi maradt, hogy a Frankel sem nem ortodox, sem nem reform hely, ugyanakkor mindkettőből ötvöz magába valamit.

A Frankel a reform hitközségekre emlékeztető módon nyitott, definitíven nem fundamentalista hely. Vár és befogad mindenkit, aki csatlakozni akar. A közösség viszonylag kicsiny. Belső magja mintegy két-három tucat ember. Ők a rendszeresen, hetente egyszer vagy akár többször is eljáró „hívek”. A rendszeresen járók körének kicsinysé-

ge a hely bája is. Családias hangulatot teremt és fölértékeli a templomba jövőben eljárni akarókat, legyenek a hitélet tételes gyakorlásában akár zöldfülű kezdők is. Itt minden új arcnak örülnek. A régi rókák (alliterare necesse est) rendkívül rugalmasak, ha arról van szó, hogy beavathatnak valakit pl. a tfilinrakás rejtelseibe, vagy a hagyomány más részleteibe. Megszégyenülni, „leégni” itt nem lehet. Senkit sem néznek ki, bár mindenkit megvizslatnak az első alkalmakkor. De így van ez minden valamire való helyen, pl. a törzskocsmákban és a törzskávéházakban is, a zsinagógák pedig – jobb esetben – élő, legalábbis újjáéledő, rosszabb esetben halódó törzshelyek.

Az ortodoxiával az köti össze a Frankelt (a rögtön szembeötlő külsőségek

szintjén), hogy a liturgia, tehát a vallási történések rendje a középkor végére kialakult hagyományokat illetve nemi szerepeket követi. A nők – ez egyedülálló a világ neológiáján belül, de jellemző a magyarországi konzervatív közösségek mindegyikére – nem mindenben egyenjogúak a férfiakkal, bár mindenben egyenrangúak velük. A közösség elöljáróságának is vannak pl. női tagjai. (A neológia 1945-ig végrehajtott újításai, reformjai érvényben vannak. Ez alól egyetlen kivétel az ima harmónium és női kórus általi kísérése, amely az ezredfordulóra anakronisztikussá vált és megszűnt [nyugaton az orgona szerepét jobbra átvette a gitár, az asszonykórusát a vegyes kórus vagy a közösen éneklő közösség].)

A szombatfogadás a Frankel legnépszerűbb vallási alkalmá. Vélhetőleg összefügg ez azzal is, hogy a Frankel a tizen- és huszonévesek körében fölka-

pott találkahellyé avanszált: itt randevúzik a zsidó ifjúság jelentős része, mielőtt alámerülne a hétvége első éjszakájába. Előfordul ilyenkor telt házhoz hasonló állapot, amire már csak a nagyünnep, főleg az engesztelőnap (jom kipur) ver rá. Az ifjúság rohama arra is képes, hogy régen esedékes újításokat csempésszen be spontán módon a „neológ” közösségi életbe: a templom bizonyos szegleteiben lány és fiúja áll kéz a kézben. A kábálát sábat nyári időnyben 18.30-kor, télvíz idején 17.30-kor kezdődik. Bizonyos alkalmakkor a kidust (bor és kenyér általi napszentelést) vita követi. Ilyenkor közéleti szereplők vallanak tevékenységükről és kénytelen elviselni, hogy kérdezhetők, sőt megkérdőjelezhetők is. A Frankel ilyen értelemben is a hetyke, sőt dafke demokrácia helye.

A szombat reggeli ima, ami már névben eufemizmus, lévén szó valójában délelőtti alkalomról, 10-kor kezdődik és valamivel dél utánra nyúlik. Az imát kidus követi. (Szokásos menü: barchesz, só, vallásjogilag páros, cukrászatilag páratlan édes sütemény. Az ételek a legszigorúbb neológ elvárások szerint is kóserek. Ez alól

Hanuka...

egyetlen engedmény van, a kidusbor: az sajnos csak ortodox kóser. Ittállap: folyamatosan ásványvíz, kidushoz édes tokaji, magyar házi szilvapályinka, gyerekeknek must.) A kidust érdemes megvárni és a helyiekkel megülni. Az igazi trécselés ugyanis ekkor indul meg, bár már az ima is oldott hangulatú. Az idejárom többsége nem faszent: imádkozni és barátkozni jár ide.

A hétköznapi imák hétfőn és csütörtökön, bizonyos alkalmakkor ettől eltérő, de mindig előre egyeztetett napon néhány perccel hét óra után, munkaszüneti vagy állami ünnepnapon nyolc órakor kezdődnek. Ezeken az alkalmakon nincs meg mindig a minján (a közösségi imához szükséges tíz ember), de ez nem töri meg az idejárom kedvét, sőt elszántta, monomániássá teszi őket: eljön a nap, amikor a- és b-turnus is lesz, s csak azért nem hódolnak az új divatnak és lesznek „stateszkek” vagy mi a szösözök, mert mechicét (férfiakat és nőket elválasztó függönyt) juszta sem feszítenek ki.

Közösségi szempontból a Frankel emberi léptékű, kedves, módjával (belső)ellenzéki körzet. Szociológiaiilag heterogén. Amerikai rekonstrukcionista közösségből származó tagja épúgy van, mint unterlandi ortodox kilében szocializálódott híve. Gazdag ingatlanspekuláns, tehetős kereskedő épúgy jár ide, mint vadmotoros, vagy nyomorgó, az államháztartási hiányt és a konvergenciaprogramot fincnyi fizetéséből finanszírozó filosz. Életkorilag a ma nyolcvanas éveiket taposók és a harmincasok, negyvenesek korosztálya dominál. A két vallászociológiaiilag túltreprezentált nemzedék tagjai között mégsem húzódik mély életkori árok. Az „öregek” „jó arcok”, szellemi frissességben túltesznek nem egy fiatalon, öniróniával átszött tréfálkozásban elsőrendűek: szellemesek, sziporkázók, szerethetők, s ez nem csak az ál-

... és Purim a Frankelben
(Fotók: Sárosi Tamás)

Tóraolvasás
(Fotó: Villányi András)

landó, tapintatosan személyeskedő ug-ratásokban érhető tetten, hanem az élet minden vetületében.

A Frankel gyermekbarát zsinagóga. A gyerekeket játszószo-ba várja, de nem azért, hogy a templomot ne töltsé be a gyerekzsivaj, hanem azért, hogy a legkisebbeknek közbe-közbe módjuk legyen igazán önfeledten tombolni egyet-egyét. (A régi zsidó szabály, mi-szerint a gyerekek szabadon birtokba vehetik a zsinagógát, itt is érvényben van.) A körzet rabbijának a gyerekek-kel való kommunikáció területén nem mindennapos a tehetsége. Egészen ki-csiny gyermekekkel is pillanatok alatt megtalálja a hangot. Talán ezért is for-dulnak hozzá oly sokan fiuk briszenék ügyében, vagy lányuk névadásakor.

A templomban időről-időre bár és bát micvá ünnepségeket is tartanak. Az életmódjában modern ortodox, paszto-ralteológiai fölfogásában liberális rabbi a fölkészülésben is segít, de kiveszi ré-szét a lelki gondozásból is. Keveset be-szél, sokat tesz (nem hajhássza a tekin-télyt, s nem esik le a kipa a fejéről, ha székeket hord, hüpét szerel, port töröl, imakönyveket rak ki, vagy gyűjt be stb.). Vasárnaponként 3-14 évesek ré-szére több évtizednyi hagyománnyal rendelkező Talmud Tóra is működik.

A körzetnek elsőrendű (jellemzően női) adminisztrációja van. Minden hét-köznapi reggel kilenctől kora délutánig lehet általa ügyeket intézni. A kultúrte-remben kölcsönkönyvtár működik. Ré-gi, hagyatékokból származó, főként magyar és német nyelvű kötetek mel-lett az elmúlt két évtized zsidó temati-kájú szép- és szakirodalmi is hozzáfér-heető.

A Frankel igyekszik fölkészülni a mostani hitközségi és hitközség-finan-szírozási rendszer bedőlését követő helyzetre. Megkísérli a szinte lehetet-lent: az élő, lényegében önellátó szer-vezetté fejlődést, bár ebben természetesen nem jobbak az adottságai, mint más Mazsihisz-hitközségeké. A körzet-nek saját, a személyi jövedelemadó egy százalékára jogosult alapítványa van, mely tudatosítja a körzet híveiben az önellátás gondolatának fontosságát, ka-ritatív feladatokat lát el, felújításokat és nagyobb közösségi alkalmakat finan-szíroz részben, vagy egészben.

A Frankel független szellemiségű hely, a maga szerény eszközeivel a Mazsihisz megújulásán és a vallásos zsidó közélet demokratizálódásán fára-dozik.

Nem volna teljes a Frankelről vázolt kép, ha nem esnék szó a Micve Klubról,

mely sokszínű műsoraival, szerzői és vitaestjeivel jól kivehető kézírással írta föl magát a zsidó kulturális közélet lap-jaira. A klubon keresztül azok is tudnak kapcsolódni, ragaszkodni az egyetemes zsidósághoz és saját zsidóságukhoz, akik számára a vallás útjai valamilyen okból nem járhatóak immár.

A klub köré szerveződött, a csütörtök estéket (18.00h+) kihasználó Frankel baráti kör. Ez azok alkalmi, akik vágy-nak egy kis zsigázásra, sakkra, cseveje-re vagy éppen smúzolásra.

A közösségnek saját, havonként megjelenő, újság formájú, szerkesztett hírlevele van, mely sok száz háztartás-hoz jut el postai úton. A körzet honlap-ja (<http://www.frankel.hu>) a digitális kor megfogalmazta kihívásra adott első, még nehezen érthető válasz. Amíg nem válik igazán élő, interaktív, naponta frissülő felületté, aligha képes megszólítani az Internet virtuális vilá-gának óceánján szédfő rutinossággal szőrfőző fiatalságot. A honlap ilyen ér-telemben szimbolikus jelentőségű is. Jelzi, hogy a Frankel mennyire nyit, mennyire megy elébe ama zsidó ifjú-ság elvárásainak, mely nélkül a honlap hitélete üres illúzió, korrupt kincstári optimizmus.

Vajda Károly

GADÓ JÁNOS

Marránusok a Naphegyen

Töredékek egy meg nem írt önéletrajzból

Dó-ré-mi-fá-szó-lá-ti-dó,
Sza-lon-nát-e-szik-a-zsi-dó!

Emlékeim szerint ez a nóta volt első találkozásom a zsidókérdéssel. Hét vagy nyolc éves lehettem, amikor egyik osztálytársam elénekelte nekem. Hazamentem és elénekeltem a Dédinek, aki napközben gyakran vigyázott rám.

– Te eztet ne énekeljed, mert én is zsidó vagyok – mondta nekem németes kiejtésével. Tudomásul vettem, eszembe sem jutott rákérdezni, hogy ez mit jelent. A gyerek elfogadja, amit maga körül lát és hall. Az iskolában, ahová nyolc évig jártam, egy hatalmas Lenin-kép lógott a folyosón: a nagy vezető, akit csak derékig festettek meg, kalapját a szívéhez szorítva előre nézett, felsőteste csupa lendület. Soha nem jutott eszembe megkérdezni, hogy ki ez és miért van ott.

Vajon miért nem egyszerűen így válaszol a dédi: „Te is zsidó vagy”? Talán érzékelte a családi légkört, mely szerint a zsidóság többé nem fontos. Talán kívülállónak érezte magát, talán rászóltak, hogy a gyerekeknek erről nem kell beszélni.

Nemzedékem jellegzetes története a sokkszerű találkozás a zsidósággal. A gyereket lezsidózzák vagy ő kezd otthon zsidózni, s szülei (vagy mások) szembesítik a nyers valósággal: te is az vagy.

Nekem nincs ilyen történetem. Csak annyit tudok, hogy hétévesen még nem volt fogalmam, mi fán terem a zsidóság, tizenöt évesen pedig már Flavius Zsidó háborúját olvastam. Hogy a kettő között ez ügyben mi történt, arról töredékes emlékeim vannak.

*

Teljesen asszimiláns családban nőttem föl az I. kerületben. A Naphegy és a Krisztinaváros volt szűkebb pátriám, ahol minden utcát és minden lépcsőt ismertem. Gyerek- és ifjúkorom egy hajdan jobb napokat látott, háromemeletes budai villában telt, melyet még ükapám, Stein Vilmos, a Hamburgból Magyarországra települt vállalkozó építtet. *Török és társa* néven futó sorsjátéküzlete jól jövedelmezett. (Cége nevét máig őrzi a Török bankház a Martinelli téren.) A családi legenda szerint, amikor arra buzdították, hogy vándoroljon ki Amerikába, ő ezt válaszolta: – Nekem itt van Amerika.

Őt (vagy hat?) gyereke közül néhány a házasságkötés után is a házban maradt. A családi dokumentumok között máig megvan az – akkor húszéves – Dédi esküvői meghívója a Dohány utcai nagyzsínagógába. Az ő gyerekei viszont már a budai várban lévő katolikus szellemiségű gimnáziumban tanultak. – Fiatalabbik lánya (nagynéném) elmesélte, egyedüli zsidóként milyen fájdalmas volt számára osztálytársai karácsonyi örömet végignézni, amiből ő persze kimaradt. Meg is fogadta, hogy ha gyereke lesz, megkíméli ettől a fájdalomtól. Így is történt: a házban lakó negyedik nemzedéknek már volt karácsonyfája, s az első zsidótörvény után a kikezresztelkedés sem váratott sokáig magára. Anyám elsőálldozós fényképét is őrzöm – csakúgy, mint azt a papírt, amely a zsidó vallásba való visszafogadásukat igazolja 1945-ben. Ilyen dokumentumot máig sem láttam máshol.

A család felső-középosztálybeli jólétét az üldözések, a háború, majd az államosítások tették tönkre. Mire én megszülettem, a házat már rég kommunizálták, tágas ablakai egy részét befalazták, vakolata kívül és belül is jórészt lehámolt. Csak a félemeleti télikert hatalmas üvegablakai maradtak meg, mögöttük egy kis szökőkúttal. Az utcáról kíváncsian bámultam befelé (szökőkút egy lakásban – a hatvanas években!), de máig sem sikerült oda bejutnom. (Az a nagypolgári lakás valamiért megúsza a feldarabolást.)

A szökőkutas lakás keresztény bérlője fontos szerepet játszott a családi legendáriumban. Az árjásítás idején a házat az ő nevére írták. Ő ezek után ott maradt új tulajdonában, míg családtagjaim Pesten bujkálva vagy védett házakban próbálták túlélni a nyilas uralmat. A felszabadulás után – így a történet – az árja tulajdonos azonnal átkelt Pestre, felkereste dédszüleimet, s egy elegáns mozdulattal összetépte a kikényszerített szerződést. Ne kérdezzenek többet – ennyit tudok, nagynéném, aki ezt elmesélte, már nem él. Az árja család leszármazottja ma is ott él a házban, a lakást megvásárolta az államtól, s most ő adja bérbe másoknak. Lelkes lokálpatrióta és gondos gazda – ámulattal nézem, hogy a kopott ház, amelyben gyerek- és ifjúkoromat töltöttem, olyan csinos villává változik vissza, amilyen hajdan lehetett. A mi családunk már szanaszét szóródott onnan.

*

Az államosítás után a dirib-darabra szabdalt lakásokba keresztény középosztálybeli emberek kaptak beutalt. Lumpen nép csak a házmeister és családja volt, ők egy kis faluból kerültek a komfort nélküli, dohos házmeisterlakásba. A kulturális különbségeket a szocialista lakáskiutatók is respektálták:

mérnököt az emeletre, négy elemít végzett parasztasszonyt a pincébe. Ki tudja, ki ült akkor az I. kerületi lakásosztályon.

Hiába volt a háború előtt a ház a családként, gyerekkoromra ennek nyoma sem maradt – sem papíron, sem a fejekben. Az államosítás után odaköltöztetett szomszédok ebből mit sem érzéltek. Egyenlők voltunk a jogok és kötelességek nélküli lakók között – se több, se kevesebb. A részeges házmaster húszéves-forma fia nem egyszer ránk dörrent, ha rossz fát tettünk a tűzre. A Dédi ugyan szívesen elmesélte, melyik rokona melyik emeleten lakott hajdan, ám ezek számomra csupán érdekességek voltak – nem éreztem magam kiváltságosok leszármazottjának. Családi háttérünket sem mi, sem a szomszédok nem hozták szóba soha a házban. A szokásos gyerekcsínyekre mosolyogtak, vagy megszidtak, vagy ordítottak – de zsidó mivoltunkat nem emlegette senki. Az esetleges feszültségeket a mi oldalunkon sem próbálták soha ilyen módon értelmezni.

A hajdan az egész első emeletet elfoglaló, kényelmes nagypolgári otthont háromfelé vágták, a középső, legkisebb, girbegurba lakásban éltem én anyámmal és a húgommal. Mellettünk a dédi és a nőrokonok laktak, s én a két lakás között, melyek ugyanazzal a kulccsal nyíltak, otthonosan közlekedtem egész gyerekkoromban. Ennyi maradt a családi tulajdonból.

A harmadik lakásban lakott Anikó, egy katolikus család nálam egy évvel idősebb lánya, gyerekkori játszópajtásom. Anikó hittanra járt és egyszer megkérdezte, hiszek-e Istenben. 8-10 éves lehettem ekkor. Amikor nemmel válaszoltam, azt mondta, a pokolba fogok kerülni. Fenyegetésétől nem rendültem meg, a túlvilág ügyeiben meglehetősen tájékozatlan és érdektelen voltam, semmiféle vallásra nem neveltek, transzcendens dolgokról kevés szó esett otthon, a helyes viselkedésről, a morál dolgairól annál több.

*

Iskolám, ahol nyolc évig tanultam, főként az altiszti, alkalmazotti rétegek gyűjtőhelye volt, kevés értelmiségi

**Dokumentumok
a Nagymama
hagyatékából.
A fénykép
1944 márciusában
készült.**

Dr. SCHWARTZ ISTVÁN

Kedves Ági !

Szombaton sajnos megfellekeszttem arról, hogy én vasárnap már Austriába utazom /állítólag sielni/. Így ha megengedi nem most pénteken, hanem az új év második hetének péntekén fogom telefonon felhívni.-

A jól sikerült colloquiumához gratulálok
Biztosra veszem ugyanis, hogy kiválóan sikerült.-
A viszont hallásig kezeit csókolja

Schwartz István

Budapest 1934 december 17

*Dr. Stein László és neje önművel
tudatják, hogy leányuk Agnes, f. évi június
hó 16-án d. é. 12 órákor tartja esküvőjét
Dr. Schwartz Istvánnal a Gellért-
szálló különtermében.*

Budapest, 1935. évi június hó.

Dr. HOLITSCHER SZIGFRID
KIR. KÖZLEGYZŐ
BUDAPEST, VI. ANDRÁSSY-ÚT 1.

Házassági szerződés,

mely szerint alulírott házastársak, Dr. Svarcz Lajos István és neje született Stein Ágnes az 1935. évi június hó 12. napján kötött házasságukból eredő vagyoni viszonyait úgy élők között, mint halál esetére a következőkben szabályozzák:

1. Alulírott Dr. Svarcz Lajos István a jelen közjegyzői okirat aláírásával elismeri, hogy neje született Stein Ágnes kezéből ennek hozományául ar. P. 100.000.- azaz Egerszázezer aranypengőt készpénzben hiánytalanul felvett mindazon jogokkal és kötelezettségekkel, amelyeket a női hozományra nézve a hazai törvények és jogszabályok megállapítanak, a jelen szerződésben megállapított alábbi rendelkezések mellett.

Kifejezetten kikötötték, hogy a feleségnek jogában áll

Ódon utcák...

szülőre emlékszem. Az első két osztályban Ili néni, egy idős, megtépett idegzetű pedagógus volt a tanárunk, aki gyakran vesztette el a türelmét, ilyenkor vörös fejjel üvöltött, miközben olyan erővel püfölte az asztal szélét vonalzójával, hogy az nem egyszer kettétört. Ha békésebb kedvében volt, háborús történeteket mesélt nekünk. Emlékszem, egyszer ezt mondta: „Akkor szegény öcsém a légnyomástól berepült a szobába.” Elfeküdtem a padon, úgy nevettem – a többiekkel együtt. Berepült a szobába! De jó vicc!

Talán ebből is látszik, hogy az „ostrom” abban az időben éppoly lezárt tör-

ténet volt, mint a honfoglalás. Ez a kor-szak légköréből következett: „Április négyről szóljon az ének... győzött a szovjetek hős serege, századok könnyét így mosta le!” A szovjetekkel az örök és visszafordíthatatlan boldogság kora jött el – ezt olyan erővel sulykolták, hogy eszembe sem jutott a múlt feltámadásától félni. Ebbéli bizonyosságomban otthon sem rendítettek meg.

Az iskolában nyolc év alatt egyszer sem került szóba a zsidóság, sem a tanórán, sem a gyerekek között – legalábbis nincs róla emlékem, a fenti esetet leszámítva. A zsidóság nem volt tabu – tabu az, amiről tudunk, de nem szabad róla beszélni. Ez a téma viszont kívül esett a horizonton. Nem érkezett hozzánk ilyen impulzus.

Amúgy az iskolai légkör elég durva volt: gyakoriak voltak a verekedések, otromba tréfák, a gyengébbek vagy feltűnően különbözők gyötrese, de mindegyiknek semmi ideológiai felhangja nem volt. A gyengét azért verték, mert gyenge volt, nem azért, mert idegen, zsidó, proli, gazdag vagy bármi más. Egy Krausz nevű szeplős, szemüveges fiú (becenevén Bajusz) az iskola egyik vagánya volt. Barátaim (amúgy az osztályban az értelmesebbek) kulturális háttere teljes összevisszaságot mutatott: szülei közt volt főgyógyyszerész, altiszt és kamionsofőr.

*

Az első osztály végére időzítették kisdobossá avatásunkat, ami igazi beavatási rítus volt, miután a régi közösség rítusait eltörölték, vagy a margóra száműzték. Ezt persze akkor nem tudtam, csak éreztem: akit nem avatnak föl, nem lesz teljes jogú tagja a nagyok közösségének. A kisdobos-nyakkendő nagymamám vette meg nekem, ám én visszazavartam őt a boltba, mert úgy tudtam, csak a világoskék a megfelelő, ő pedig sötétet hozott. Rettenő fontos volt a megfelelés. Egy-két osztálytársam akadt, akit nem avattak fel, nem tudom miért. Szegényeknek nyilván fáj, hogy a margóra szorultak, s egyikük önhatalmúlag felkö-

tötte a kék nyakkendőt. Rettentően felháborodtam, hogy méltatlanként akar az érdemesek közé furakodni. – Júúú, felvette! – kiabáltam együtt a többiekkel.

*

Az ünnepeken április 4, vagy november 7 dicséretét zengte a kórus, de ennek ránk semmilyen hatása nem volt – se pro, se kontra. Egymás között sem kerültek szóba a háborús évek, vagy '56. A szülők, akik átérték ezeket az időket, talán nem beszéltek róluk otthon, vagy ha mégis, a gyerekek nem hozták be az iskolába, amit hallottak. Talán figyelmeztették őket, hogy ne tegyék. Engem nem is kellett figyelmeztetni. Ha egyik-másik barátomnál vendégségben voltam, soha eszembe nem jutott, hogy szüleik is átérték a háborút. Ez lehetetlennek tűnt volna. A házbeli szomszédokkal is így voltam. A múltat – akkor úgy tűnt – sikerült végképp eltörölni.

Egyetlen gyerek sem beszélt arról, hogy templomba vagy hittanra járna – még bizalmasan sem. Egy hagyomány és történelem nélküli világban nőttem föl. A karácsony volt az egyetlen, ami megmaradt a múltból. „Te mit kapsz karácsonyra?” – ezt izgatottan kezdtük egymástól, s legalább annyira fontos volt elmesélni, hogy mi magunk mit kaptunk. Hogy a karácsony keresztény ünnep, az nem került szóba. Nincs emlékem arról, hogy Jézusról az iskola nyolc éve alatt akár egyszer is szó esett volna.

*

Roppant fontos volt szememben az úttörőavatás is, negyedik koromban. Az avatást megelőző hetekben – kimondatlan szabály szerint – nem volt szabad egyest kapni, mert ez méltatlanná tett a vörös nyakkendőre. Ilyenkor is becsúszott persze egy-egy elégtelen – az osztályzat beírását súlyos csend kísérte. S valóban, a két-három legrosszabb tanulót nem avatták fel. A nagy napon az úttörőnyakkendőt, e becses szimbólumot karunkon tartottuk, így masíroztunk az avatás színhelyére. Illő előkészületek (beszéd, kórus) után KISZ-es fiatalok és más, kívülről jött magas méltóságok is segédkeztek a gyerekeknek a nyakkendők felkötésében. Imponáltak nekem, ám hozzám

...a Naphegyen

csak egy tanárom lépett oda, ami kevésbé volt felemelő.

*

Nagymamám (akihez kisgyerekkoromban a legközelebb álltam) rendszeresen magával vitt a farkasréti temetőbe, ahol apja, férje és férje szülei nyugodtak. Ő maga gondozta a sírokat, mivel ilyesmiért nem tudott fizetni. Meghitt emlékeim vannak ezekről az alkalmakról – békesen gyomlálgattunk, ültetgettünk együtt. Eleinte nyilván fogalmam sem volt arról, hogy zsidó temetőbe járunk, csak azt láttam, hogy nem a nagy temetőbe megyünk a főbejáraton, hanem egy kisebb oldalú kapun. Csodálkozva olvastam a feliratot: „A temetőben fedetlen fejjel tartózkodni tilos”. Énrám soha nem adtak sapkát. Rákérdeztem a feliratra, nagymamám valami olyasmit válaszolt, hogy ez nem érdekes. A héber betűk a sírokon nyilván feltűntek, nyilván rá is kérdeztem, de nincs róla emlékem.

Gyerekkoromban a Krisztinában (a Krisztinavárost csak így neveztük) még dolgoztak kisiparosok, köztük egy paplanos, akinek pinceműhelyéből nehéz, fojtó levegő áradt ki. – A háború alatt itt ekkora betűkkel volt kiírva, hogy zsidóknak tilos a bemenet – mutatta nekem nagymamám, mikor elmentünk a bejárat előtt.

Rendszeresen jártunk egy Kissvábhegyen levő telekre is, amelyet egyik dédapám még jóval a háború előtt vásárolt s egy nyaralót épített oda. Az én időmben már csak valami maradék falak voltak meg az épületből, a telken egy idegen bácsi lakott a feleségével egy kis kalyibában. Gyümölcsöt és virágot termesztettek, s ebből mi jutányos áron vásárolhattunk. Dédapámat, aki nem volt hajlandó a gettóba hurcolkodni, '45 januárjában itt, a nyaralójában lőtték agyon a nyilasok. Nagymamám, aki

gyakran nem tudott uralkodni az érzelmein, tízéves korom táján elmesélte nekem ezt a történetet. „És nem hagytak rajta mást, csak egy kismadrágot” – ennyire emlékszem az elbeszélésből.

Nagymamám alighanem megszegte azt a – családon kívül és belül egyaránt érvényes – szabályt, hogy a zsidóüldözésekről beszélni nem szabad. Ezt a szabályt mindig a nők szegték meg: nem tudtak parancsolni érzelmeiknek, míg a férfiak (ilyenek csak apai ágon voltak), ha kérdeztem őket, ez ügyben csak néhány tömönadből álló, kitérő válasza szorítkoztak.

*

Tízéves korom után otthon a '44-es események egyre gyakrabban bukkantak elő. Valószínűleg fokozatosan bontakozott ki számomra, hogy ezek nem egyszerűen a háború, hanem az üldöztes történetei voltak. Hamis papírokkal bujkáló nagymamámat '44 decemberében elkapták az utcán és felvitték a Gestapo svábhegyi központjába, ahonnan megszökött. Utána átment Pestre (épp

mielőtt még lezárták és felrobbantották volna a hidakat), elhozta akkor kilencéves anyámat az apácáktól, és egy svéd védett házban keresett menedéket. Az ilyen szavakat, mint apácák, Gestapo, svéd védett ház, már megértettem. Világos volt, hogy a németek meg a nyilasok üldözték a szüleimet, nagyszüleimet.

Mikor bejöttek az oroszok, nagymamám jelentkezett véradásra és fél liter (!) vért adott a Vörös Hadseregnek – ez volt az egyetlen, amivel háláját kifejezhette. Emlékeim szerint az elbeszélés fonala valahol itt, 1945–46 táján szakadt meg. A kommunista államosításokról (amelyek súlyosan érintették anyám családját) egy szót sem szóltak. Az előbbi nyilván mélyebb nyomokat hagyott, meg a hatvanas évek légkörében az utóbbiról beszélni nem volt időszerű.

Amúgy anyai felmenőim – csupa nő – tartózkodtak a politikától, és egyetlen lojális megjegyzést sem hallottam tőlük a rendszer iránt – igaz, ellene sem. Nem emlékszem „akkor milyen jól éltünk, most meg milyen rosszul” típusú panaszokra, pedig ez volt a helyzet. Anyám és nagymamám a hajdani családi vagyion törmelékeit adogatták el a napi költségeket fedezendő. Rendszeresek voltak a pénzzel kapcsolatos veszeke-dések.

A háborút túlélő s az itthon maradási választó zsidók nagy része felfelé mobil pályára került: magas képzettségük és vitathatatlan antifasizmusuk szinte kaputáltatta őket az új rendszerben. Anyai felmenőim viszont nagyot zuhantak, mert a család férfitagjai meghaltak a háborúban, s az úrinőnek nevelt asszonyoknak kellett a kifosztott családot – képzettség nélkül – eltartaniuk.

*

A '44-es történeteket az iskolában soha nem hoztam szóba. A felnőttek meséltek, én figyeltem és hallgattam. A családi történetek a múlt, az iskola a jelen. A kettő: két külön világ, térben és időben egyaránt. Nincs köztük átjárás.

Valóságos marránus életet éltünk, a zsidóságból semmi nem szivárgott a lakás falain kívülre. A Kádár-rendszer szürke, egyenlősítő légkörében persze mindenki marránus volt egy kicsit: a család, a közösség múltját mindenkinek

titkolni kellett egy olyan világban, ahol a múltat végképp eltörölték.

*

Egy ízben osztálykirándulásra vittek bennünket (fogalmam sincs már, hogy hová), s bementünk egy katolikus templomba is. Magától értetődőnek véltem, hogy felvilágosult emberként nem hiszünk az ósdi, vallásos babonákban, s idétlenkedni kezdtem. Vihogva térdet hajtottam az oltár előtt, s csodálkoztam, hogy a tanárok rosszállóan csóválják a fejüket. Tíz fillért hajtottam a perselybe, s elképedtem, amikor egyik osztálytársam egy forintot dobott be – azon már két gombóc fagyit lehet venni!

*

Nagymamám tizenkét éves koromban „disszidált” – Németországba ment, mert a német állam akkor már kártérítést fizetett a Holokauszt túlélőinek. (A „Holokauszt” szót akkor még nem használták.) A család keserves anyagi helyzetén próbált ezzel javítani. Nagy áldozat volt ez részéről, aki a két unokájáért élt-halt. A disszidensek nem jöhettek haza, rokonaik évekig nem kaphattak útlevelet, de talán azt gondolták, ezt az időt majd csak átvészeli valahogy. Többé nem láttuk egymást: nagymamám két év múlva meghalt agyvérzésben. Feláldozta magát a családjáért, valóban. A disszidálás pillanatától kezdve a „kárpótlás”, meg a „jóvátétel” szavak a családi szókincs állandó részei lettek, s kiskamaszként már sokat megértettem az ügy háttéréről.

Ötvenöt sem volt, amikor meghalt, s halálát a Dédi – aki ekkor még élt – nem tudhatta meg, ezt a lelkünkre költötték. A távoli rokonok Németországból éveken át küldték nagymamám nevében a képeslapokat, s mi ezeket felolvastuk a Dédinek. Ő már nem látta a betűket, mindkét szemét hályog borította, a nap nagy részében az ágyon feküdt, a hajdani jólétből átmentett biedermeier bútorai között, s a rokonság által fizetett társalkodónő tartotta benne a lelket. Én is gyakran jártam hozzá, német verseket olvastam fel neki, és rákérdeztem a számomra ismeretlen szavakra, kifejezésekre. Rendszerint nem tudott segíteni. Német iskolákba járt, magyarul csak a konyhanyelvet ismerte és nem tudott közlekedni a két kultúra között. Goethe

és Heine veretes sorai ismerősen hangzottak számára, de nem tudta őket magyarra fordítani. Felváltva bosszankodtam és nevettem bolondos válaszain, de az időt elűtöttük valahogy.

*

Nyolcadikra az úttörőség elvesztette minden jelentőségét. „A kis skacok milyen komolyan veszik, mi meg már csak röhögünk rajta” – kommentálta egyik osztálytársam az avatásra várók látványát és én egyetértettem vele. Ekkor már ciki volt mindezt komolyan venni. Ebben az évben tanultuk Fodor József *Vörös fejűk* című versét. „Amerre a sereg haladt, futott előlük az éj” – zengte a költemény az elesett szovjet katonák dicséretét. „Amerre a sereg haladt, ott szüzlány nem maradt”, sügta egyik osztálytársam, s igen jól szórakoztunk. Ebben az időben, s később egyre gyakrabban meséltünk szovjet/oroszellenes vicceket. Időnként felbukkant a társalgásban az a súlyos igazságtalanság, hogy Magyarországtól olyan sok területet vettek el. Ez azonban – az előbbivel ellentétben – nem volt rendszeres beszédtema. A környezetemben mindehhez soha nem társult zsidózás.

*

Ugyanebben az évben egyszer várostromot játszottunk osztálytársaimmal valahol a Tabán oldalában. Természetesen az egri vár körül folyt a harc, csak a szerepeket kellett kiosztani: ki legyen egri és ki legyen török? Nem volt kérdés, hogy én egrinek jelentkeztem nagy hangan. Elcsodálkoztam, mikor többen cinkos vigyorral töröknek jelentkeztek, de abban a pillanatban inkább örültem, hogy egri mivoltomról nem kell vitatkozni.

Az egri védők hősiességéhez hasonlóan megihletettek a '48-as honvédek is. Történelmi atlaszom ábráit átmásoltam rajzlapokra és lelkesen rajzoltam tovább Damjanich és Bem seregeinek útvonalát, amelyek végül – az amerikai csapatok segítségével – kiszorították az ellenséget. De érdekelt az űrkutatás, a nagy felfedezések és faltam a Verne-regényeket.

A zsidóságnak nem volt pozitív üzenete. A zsidókról annyit tudtam, hogy régen üldözték őket, de ma már nem.

ZEKE GYULA

Kávéházak Budán

Ha bárki Budapest vagy a kommunista diktatúra előtti Magyarország kávéházi múltjáról ír, legcélszerűbb kiindulópontul sajnos még mindig e múlt csökönyösen továbbélő mitológiái kínálkoznak. Legfőbb tételeik cáfolatára, s a tényleges állapotoknak e cáfolat kifejtésével induló feltárására mások mellett magam is nem egy alkalommal kísérletet tettem már. E pillanatig úgy tűnik, kevés eredménnyel. Továbbra is tartja magát a századforduló aranykor-mítosza, az időben ugyanoda helyezett ötszáz budapesti kávéház tétele és az irodalmi kávéház kizárólagosságának mítosza és legendárium. Az effajta eredménytelenség további munkára serkenti az embert, így a jelen szövegben egy negyedik felületes, a szakma- és kultúrtörténeti tények fényében részben túlzónak, részben egyszerűen helyt nem állónak mondható általánosítással kívánok foglalkozni.

Röviden és egyszerűen: a polgári kor budapesti kávéháza sajátos pestiségének mítoszával. Ha a várostörténetben és az irodalomban átlagosan művelt, s a kávé nyilvánosság kultúrtörténete iránt akár külön vonzalommal is bíró emberekkel beszélgetünk, látni fogjuk, ismereteik terepe szinte kizárólag Pest. Föltétlenül említik a New-Yorkot, tudnak az Abbaziáról, a Japánról és a Centrálról, esetleg a Fiuméről, a Belvárosiról, a Múzeumról, a Bucsinzkyról, netán a Valériáról, a Bodóról, a Barossról, a Spolarichról, a MIÉNK-ről, a Simplonról vagy a Luxorról is, ám ha Karinthy lágymányosi életszakasza révén nem híresült volna el a Hadik, és – már szűkebb körben – Szabó Dezső révén a Philadelphia, ta-

lán egyetlen budai kávéházat sem tudnának megnevezni. S ha e helyzet némi társadalomtörténeti jártassággal párosul, a tudatlanság hamar igaztalan ítéletté szilárdul. A történeti emlékezet egyoldalúsága ráadásul kortárs vélekedésekre is támaszkodhat. A zsidósnak

minősített pesti és a kereszténynek elkönyvelt budai városfél mitológiája már a polgári korszak századfordulós önképében is tartalmazta a több irányú kiterjesztést. Eszerint egyik oldalon áll(t) a polgárosult, nagyvárosias, zsidós és kávéházas Pest, a másikon a múltba tapadt, kisvárosias, keresztény, vendéglős és kocsmás Buda. Érdekes és fontos kávéházak – húzódik máig az ítélet –, csak a pesti oldalon voltak, s Budapest a kávéváros címet az ő révükön érdemelte ki.

A társadalom-, vendéglátás- és kávéháztörténetileg egyként tarthatatlan tételt itt csak az utóbbi vonatkozásban lesz helyem cáfolni, s abban is csak pár adattal és lexikonszócikk-szerű helyleírással. Lássunk először is egy igen egyszerű, ám a cáfolat szempontjából máris sokatmondó táblázatot. A számok – ne feledjük ezúttal sem –, az 1948–1949-ben létrehozott Nagy-Budapest előtti, a mainál jóval kisebb városterületre vonatkoznak.

A választott időpontok felölelik Budapest metropolisszá válásának javaévtizedeit a várost elpusztító ostrom és a nagy társadalmi összeomlás pillanatáig. A további évkörök vizsgálatáról éppúgy le kellett mondanunk itt, mint az adatok kerületi bontásáról, nem is beszélve a vendéglők, a kocs-mák, vagy akár csak a kávé nyilvánosság társintézményei, a kávémérések, a cukrászdák, s utóbb a presszók számának vizsgálatáról, városterületen belüli megoszlásuk különbségeinek összehasonlításáról. A táblázat összevont számait azonban így is ajánlatos legalább három eltérő szempontból mérlegre tennünk.

Látható először is, hogy Budának mindvégig sok kávéháza volt, számolnunk kell velük. Az arányuk a budapesti kávéházak összességén belül a nagyvárossá válás évtizedének elején s a korszak végén egyaránt megközelítette a negyedrészt, de a soha meg nem ismétlődő konjunktúra évében, 1896-ban sem szállt egytizedrészt alá. („A századfordulón több mint ötszáz kávéháza volt Budapestnek...” tétel cáfolatául itt is jelezzük, hogy kizárólag a felfokozott millenniumi várakozások vitték erre a parádés magaslatra az 1896-os számot. Sem előtte, sem utána soha nem volt ennyi kávéháza a városnak, négyszáznál több is csak egyszer, 1894-ben, egyébként a szer-

A kávéházak száma	Budapesten és	Budán	(%-ban)
1880-ban	168	41	(24 %)
1896-ban	611	60	(10 %)
1914-ben	368	46	(13 %)
1926-ban	191	32	(17 %)
1938-ban	167	35	(22 %)
1944-ben	150	34	(23 %)

**Margitpark
kávéház**

ves önépítés maradvány két évtizedének végén, az első világháború küszöbén is „csak” bő három és félszáz.)

A két városfél kávéházainak abszolút számokban való összevetése azután nyilvánvalóan félrevezető, hiszen Buda nem csupán kisebb alapterületű volt Pestnél, de kisebb lakosság számú is, méltányosabban járunk hát el, ha viszonyszámokat állítunk fel. Ezek pedig a választott időpontokban – kis csúsztatással, hiszen a népszámlálásokat mindig az évtized elején tartották – a következők. 1880-ban százezer pesti lakosra 44, ugyanennyi budai polgárra 54 (!) kávéház jutott, 1896-ban az előbbi sorrendben 109 és 61, 1914-ben 45 illetve 29, 1926 körül 20 és 12, 1938-ra pedig 15 és 10. A pesti oldal kávéházi többlete tehát aránylagosan is fennállt, ám egyetlen

időpontban sem abban a mértékben, hogy a két városfél – abszolút számkülönbségek sugallta – nagyságrendileg eltérő kávéház-sűrűségi élményről beszélhessünk.

Kitűnik harmadsoron, hogy a budai kávéházaknak sem a számbeli, sem az aránylagos alakulása nem felel meg a várakozásainknak. Azt várnánk először is, hogy a kávéházak száma –

ha nem is egy-okú tapadással, de legalább irányát tekintve – nagyjából megfeleljen egy-egy városrész, jelen esetben a budai oldal demográfiai, városépítészeti és általában vett gazdasági fejlődésének. Amint látható, nem ez a helyzet. A 19. századvégi, sok tekintetben valóban vidékies, nagyvárosi léptékű negyedeit, mindenekelőtt a belső Lágymányost, vagy a majdani Erzsébet híd közvetlen környékét és a saját körútja magasabb épületeit még nélkülöző Budának több kávéháza volt, mint a második világháborút megelőző évek immár mindenestől világvárosivá érett budai negyedeinek.

A budai oldal 1944-re e csökkenés ellenére közelítette meg azután ön maga 1880-as kávéházi részarányát, ami viszont arra mutat, hogy a kávéházi kultúra első világháborút követő fokozatos visszaszorulásának, társadalmi helyiérték-változásainak s a kávéházak számbeli apadásának okait nem elsősorban a budai, hanem a pesti városhelyen kell keresnünk.

A budai oldal kávéházai tehát számukban jelentékenyek, s a pesti kávéházi sokasággal minden vizsgált időpontban nagyságrendileg is összemérhetőnek mutatkoztak. Ám ez csak egyetlen megközelítés, vannak más szempontok is. Sokan vélhetik úgy – hisz ha burkolt formában is, de az indulásképp említett előítélet efféle tartalmakat is hordoz –, hogy a budai oldal kávéházai nem töltötték be a pestiekéhez hasonló fontosságú társa-

**A Philadelphia kávéház
belső tere**

**A Philadelphia kávéház az utcáról nézve
(Képeslapok a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum gyűjteményéből)**

dalomépítő és kulturális szerepet. A túlzó vélekedés cáfolataképp e kis áttekintésben nem tehetünk egyebet: egyszerűen nevesítjük a polgári kor-szak legfontosabb budai kávéházait, hogy módot adjunk az érdeklődő olvasónak az egyre bővülő szakirodalomban való célzott elmélyedésre. Fontos ezt megtennünk azért is, mert a ma városlakója kizárólag a pesti oldalon talál néhány olyan kávéházat, amelyek – megváltozott belsővel ugyan, de legalább – az egykori helyükön és nevükön állnak (Astoria, Centrál, Gerlőczy, Múzeum, New-York), Budának egyetlen ilyen helye sincsen. (A valahai Hadik évek óta készül ugyan ismét kávéházzá válni, ám eddig nem történt egyéb, mint hogy valamelyik ablakában egy-egy félfvire felirat jelent meg: „Itt nemsokára Hadik kávéház nyílik.”)

Északról indulva a (két ízben is helyszínt váltó) Bródy kávéházat, Óbuda bő évszázados (1831–1940) kávé fellegrát – mások mellett Krúdy, Karinthy, Molnár Ferenc s több nagy színészünk törzshelyét – kell elsőként említenünk. A Margit-híd fő jobb oldalán 1900 óta állt nyitva a Margitpark kávéház, amely a második virágkorát Ottó Dezső kávé irányításával 1932-től már Sztambul néven élte. Épp csak egy saroknyit kellett odébb gyalogolniuk azoknak, akik Szeiffert Antal Margit körút 5/a. alá települt (olykor Budai Otthon nevet is

viselő) kávéházát (1909–1949) akarták elérni. A harmincas évek végén emelkedett jelentőségre Fiala Ernő kávéháza, a Margit körút-Horváth utca sarkán világító Flórián (1939–1949), a Sztambul mellett a kései Móricz másik törzshelye, s a Várkút utca sarki Budavár (1930–1949). A Krisztina körúti Ilona (utóbb Pozsony) kávéháznak (1895–1949) sem csak helyi vendégei voltak, de – Mednyánszky László, Ambrus Zoltán, Szabó Dezső, Gelléri Andor Endre és mások mellett – Pestről rendszeresen átjáró közönsége is. Az Alkotás utca 7/b. alatti Déli vasút kávéházat (1908–1948) sem csak Ady otléte tette jelentőssé, miként az Alagút utcai Philadelphiát (1903–1948) sem csak Szabó Dezső, de Kosztolányi, Márai és mások is. Az Alagút Duna felőli bejáratánál a Lánchíd kávéház (1864–1912, majd 1926–1944) második életszakaszában pedig még *Nyugat* szerkesztőségi üléseinek is helyt adott. Mára mindeztől eltűnt – ráadásul nem elsősorban az ostrom, de korábbi bontások miatt – Budának az a Pestre emlékeztető kicsiny szigete, amely az újonnan épített Erzsébet-híd torkolata köré települt. Ott, a Döbrentei tér egyik lebontott, 6-os számú gyönyörű bérházának utcaszintjén állt 1905-től a nagyszabású Erzsébet-híd kávéház. (A mai autós felüljáró helyén, nagyjából ott, ahol a Hegyalja útra fordulhatunk.) Ez sem csak a környék társadal-

mában és a korabeli sajtóban hagyott nyomot, de az *Élet* szerkesztősége és asztaltárasága révén az irodalmi magaskultúrában is. A 19. század végétől kiépülő Lágymányosra sem csak a Hadik (1905–1949) és Karinthy kedvéért kell végül ellátogatnunk, de a Gebauer dinasztia Gellért téren állt hasonló nevű kávéháza (1908–1949) és a Műegyetem kávéház (1905–1949) kedvéért is. Az előbbinek Tersánszky Józsi Jenő és Somlyó Zoltán, az utóbbinak mások mellett a minden kávéházban megforduló Heltai Jenő voltak a legnevesebb törzsvendégei. A Móricz Zsigmond (akkor: Horthy Miklós) téren 1939-ben nyílt, a fiatal középosztályi nemzedék tagjai előtt hamarosan kultusz helyévé váló Sanghai bár pedig – az akkortájt megszaporodó eszpresszókkal együtt – szinte új fejezetet nyitott a budapesti kávé nyilvánosság történetében.

Talán e néhány – itt inkább csak előrebocsátott, mint sem alaposan feltárt – bizonyíték is feljogosít a bevezetőben említett kultúrtörténeti előítélet tarthatatlan voltának hangsúlyozására. A polgári kori Budapest kávéházi univerzumának minden csillaga másképp fényelt, és számos értelmes nézőpont akad, amelynek alapján összetartozó csoportokra lelhetünk benne. Kijelenthető azonban, hogy sem a felekezeti szegregáció, sem a Pest-Buda különbség nem tartozott közéjük.

HÁY JÁNOS

Titok

1699, Buda

Gyerek

Tizenhárom éves vagyok, az alsó Vizivárosban lakom a szüleimmel. Életkorom szerint még gyerek, de a nap nagy részében felnőtt, hisz apám asztalosműhelyében dolgozom, akár a felnőtt munkások. Apám döntött így. Már kisgyerekkoromban bevitt a műhelybe. Akkor még csak egy inas volt. Szegények voltunk, alig a török kiűzése utáni évek voltak ezek. Mindenütt romok, és törökmaradványok. Az apám műhelyének egyik oldala csak deszkázva volt, a réseken, télen behúzott a hideg, néha itt-ott átszemerklélt a hó. Mondta is az anyám, mért akarod, hogy ez a gyerek itt legyen, megfázik, s majd akkor nem lesz senki sem, aki megörökli a műhelyt. Hogy lássa a szerszámokat, mondta apám, hogy tudja mire valók. És engem lenyűgöztek a vésők, amint méret szerint sorakoztak a falon, a fűrők, a gyaluk és fűrészek. Ritkán nyúltam hozzájuk, csak a képzeletem játszott. Katonák voltak. A vésők gyalogosok, a fűrők a lovasok, a gyaluk voltak a parancsnokok, s a fűrészek a királyok, akik miatt az egész háború folyt. Volt egy, aminek a fesztőmadzagja már rojtokban lógott, ő volt nekem a török király, akit a magyarok kiűztek az országból. Néha apám megélezte ezeknek a királyoknak a koronáját, hogy jól fogjanak, ha a drága deszkába vág. A reszelő pengette a fűrészfogakat, csak úgy zengett a környék, s aztán válaszoltak rá a kovácsok, pengtek a kalapácsütések az izzó fémen, néha állatok bögtek bele ebbe a zenébe, néha valaki ordibált, az asszonyok a kocsmába szökött uraikkal kiabáltak.

Hadd menjen az a gyerek játszani, mondta anyám apámnak, mikor már nagyobb voltam, s a kisebb fákából, polcokat, sámlit, egyszerű ládákat raktam össze. Hulladékfa volt ez, apám már nem használta volna, csak gyűltek, a gyalupad alatt voltak feltor-nyozva, egyszer úgyis megtelik ott, én meg gondoltam egyet, s azt mondtam, édesapám, ebből lehetne egy polc a pincébe, az ablak mellé, tarthatunk rajta bármit, hordódugót például, azt úgyis mindig keresni kell. Igazad van, mondta apám, egy pillanatra felegyenesedett, az tényleg hiányzik ott. Ez elég volt nekem ahhoz, hogy jobban menjen a munka, hogy szebbre csináljam annál, amilyennek lenni kellett volna, hisz ki nézi a pince ablaka melletti polcot. De ez a mesterség lényege, ez az, amit senki nem tud megtanítani, hogy szebbnek kell lennie mindennek, mondta mindig apám, mikor készen lett valamivel és megmutatta, hogy szebbnek kell lenni, mint szükséges, hisz nem a szükség miatt készül, hanem miattunk. Hadd menjen, mondta anyám, apám meg, hogy lehet persze, de látja, itt akar maradni. És tényleg ritkán mentem. Össze-erődtek a vízivárosi kölkök, ahogy a pap nevezett meg minket a templomban, és csak randalíroznak, a romos házakba bemásznak, életveszélybe sodorják az életüket. Ha kétszer hívtak, legfeljebb egyszer mentem, bár a romok közötti ugrádozás, a beomlott házak sötét zugaiban mászkálás kedvemre való volt. Valami más tartott vissza. Anyám szerint, mert én akarok lenni a vezér, de nem lehetek, mert vezér már van. Holott nem. Másképp

szólnak hozzám, mint egymáshoz, mondtam otthon vacsoránál, azért nem akarok. Anyám szerint nem, apám szerint, mindenkire kicsit másképp szólnak, mert mindenki kicsit más. Mindhiába volt a szülői magyarázat, mert ahogy egymáshoz beszéltek, nekem az egyforma volt, s csak az különbözött, ahogy hozzám. Talán mert gazdagok, mert ekkor már gazdagok voltak a szüleim, a várban újjáépülő paloták tulajdonosai nem győztek ágyat, asztalt rendelni, s némi- mikor faragott lépcsőket. Apám immáron tíz munkással is alig bírta a megrendeléseket, de mindenki tőle akart, hisz a legjobb mester volt a környéken. Talán emiatt, gondoltam, de hisz más gazdag gyerek is van a csapatban, talán mert én másképp nézek ki. Néztam magam a Duna vizében, de nem találtam különbséget, sem természetben, hajszínbán, sem más külsőségekben.

Ültünk a Duna parton, néztük a vizet szelő dereglyéket, milyen jó is volna csorogni lefelé a vízen, egészen a tengerig... Épp ezt gondoltam, amikor a kocsmáros gyereke megtörte a víz hangját. Vasárnap voltunk a nagyapámnál. Miért – kérdezte egy másik. Disznót vágtak, mondta és belefogott a hétvége részletes leírásába és én ál- mélkodva hallgattam, ahogy felsorolta az udvar minden zezugát, ahogy felidézi az öreg szavait, és hogy az öreganya mit mondott arra. Tetszik? Tetszik – mondtam. És a te öregapád hol él – kérdezte. Nekem nincsen – mondtam. Olyan nincs, hogy nincsen, mert mindenkinek van.

Miért nincs nekem nagyapám, kérdeztem akkor otthon, miért nem tudok semmit, azokról, akik régen éltek. Mert nincsenek, mondta az apám, akik

A Naphegy utca

meg voltak, olyanok voltak, akikre nem emlékszem. Messziről jöttem. Hol volt az a messzi, kérdeztem, mért nem nézzük meg azt a messzit, megnyit változott, mióta édesapám eljött onnét? Az olyan messzi van, mondta apám, hogy egy élet kevés lenne odaérni. Aztán hallgatott, én meg nem mertem tovább kérdezni.

Sok évet álmodoztam arról a különös messzi tájról. Azokról a színesruhás emberekről, mert színesruhásoknak képzeltem őket, akik ott élnek, akik az én rokonaim, akikkel félszavakból is megértjük egymást, mint a kovács és a fazekas gyerekei, akik unokatestvérek. És a többi gyerek is, ők mind olyanok, mintha unokatestvérek volnának, csak én vagyok, aki nem abból a családból való.

Ki volt a nagyapám – ezt kérdeztem, mikor kicsit nagyobb lettem, de az apám nem szólt semmit, azt mondta, egyszer már elmondta, s ő kétszer nem. Akkor éreztem, hogy ez titok. Titok, ami ott lappangott eddig és ott lappang majd ezután is minden napunkban. De a titokkal senki nem tud egy életet leélni. A titok azért titok, hogy zárjai egyszer felpattanjanak.

A budavári piacra baktattam egy októberi napon, mert ott volt egy fazekas, bizonyos von Finkenstein, hozzá küldött anyám. Alig értem el a piac sarkát, amikor látom, hogy egy halárus torkaszakadtából üvöltözik a gyerekeivel, hogy szétloccsantja a fejét, ha nem csinál ezt vagy azt, nem értettem pontosan mit, annyira üvöltött, már forgatta a kezében a botját, amikor egy vásárló odakiáltott: Hogy lehet így bánni egy gyerekkel, nem szégyelli magát apa létére. Mire az halárus mondta: Örüljön, hogy felneveltem a török fattyút. Néztem a bottal fenyegetett fiút. Velem lehetett egyidős. Feketearcú kölkök, hasonlított is rám. Álltam ott, mintha hirtelen gyökeret növesztettem volna. Mit bambulsz itt te gyerek, kiabált rám az árus, de nem bírtam mozdulni, a gyökér nem eresztett. Íme hát itt van előttem a titok, az én szomorú sorsú testvérkém felfedte

nekem. Az én apám nem az én apám, az én anyám nem az én anyám. Én egy vagyok abból a sok-sok anyátlan maradt török gyerekből, akik a harcok után itt maradtak. És már értettem, mért nem beszéltek róla a szüleim. Nem akarták, hogy bárki ujjal mutogasson rám, ez az ellenség gyereke, nem akarták, hogy ne legyek: magyar. És nem is mutogattak, csak furcsán néztek, de nekem ez a furcsa nézés épp elég volt, és ez a gyanakvó nézés rosszabb volt, mint tudni, hogy én török vagyok.

Apá

A várban laktunk. A szüleim, az anyám szülei és három nővérem. A törököt nem érdekelte, hogy kik vagyunk, csak az, hogy amit csinálunk,

jó minőségű legyen. Ere voltunk be rendezkedve, már a nagyszüleim is így éltek. Százötven év, nagy idő. Senki nem gondolta, hogy ez meg fog változni, hogy vége lesz Törökbudának. És senki nem gondolta, ha vége lesz, akkor épp így lesz vége. Hónapokig tartott az ostrom, szétomlott minden, ami még nem omlott szét a török kezében. Romokban heverték a falak és a bástyák, romokban a várkapuk, a polgárházak. Mikor a keresztény sereg katonái megjelentek az utcán, már tele volt a kövezet tetemekkel, de még foghíjas volt ez az utcaszőnyeg. Csörtettek végig a váron és rárontottak a maradék lakosságra, jogosan gyilkolnak és fosztogatnak, mondta valaki közülünk, hisz mindenki a törököt támogatta. A halottakból font szőnyeg

teljes lett. A Nagyboldogasszony templom romjaitól a Bécsi kapuig sűrűn egymásra hányva heverték szétvagdalva az ismerős lakosok. Milyen szörnyű érzés keresztnéven ismerni a halottakat: Mári, Sami, Nazil, Stefán, Judit. Előbújtam a fészerből, mikor csendesedett az öldöklés hangja, apám, anyám és a testvérek, mind vérbe fagyva. Magam sem értem, hogy miképpen történt, hogy hiába a fájdalomtól majdnem szétszakadt szív, az agy, mint egy gyors gépezet, elkezdett működni. Menekülj, míg sötét van, mondta az agy az apám hangján, s hogy a láda mögött találok öt zacskó aranyat, azt vigyem, és minél előbb jussak a romokon kívülre.

A menekülés nem volt veszélytelen. Egy őrség, egy zsák arany, egy másik randalírozó csapat, újabb zsák. A rév, amivel a Dunán átjutottam, még egy zacskó. Meghúztam magam a közeli zombékban, ekkorra újra világos lett, a zöld biztonságában aludtam át a napot. Katonák kurjongatására ébredtem, már megint részek, ez szokatlan volt, hisz a janicsárok is ittak, de nem merték kimutatni. Egy lányt cipeltek, megismertem, két házzal messzebb laktak a szülei. Fiatalabb volt nálam, akkor még úgy gondoltam rá, gyerek, de az ostrom napjai, s a menekülés, úgy tűnik, gyorsan felnövesztették. Érett nő, gondoltam magamban, meg más emlék nem is maradt azok közül, akikkel az ostrom kezdetéig együtt éltem. Újabb zsák arany, és a lány szabad lett. Magamhoz húztam, megöleltem, örült, hogy megmentettem a katonáktól. Vajon ez volt-e az első eset, amikor a testét használta, ahogyan én a zsák aranyat, latolgattam, de hirtelen feledtem a gondolatot, annyira jó volt érezni a meleg testet, és csodának éreztem, ajándéknak a teremtőtől, hogy ez a lány épp ott van, ahol én. Később tudtam csak meg, hogy ahány zsákom nekem elfogyott, neki annyszor lett szeplős a teste. És fájt, hogy csak a negyedik alkalommal tudtam ott lenni, hogy másra költöttem az első zsákot. Néha mikor haragudtam rá, eszembe jutott az ő három zsákja. Kiabáltam vele, hogy mások ujjnyomai maszattolták be a bőrét, s ő csak sírt, ha nem így lenne, mondta, nem élnék.

Napokig bujdosunk ott a zombék biztonságában, enyhe ős volt, a környék parasztjaitól szereztünk élelmiszert. A hadak továbbvonultak, űzni lefelé délnek a törököt, elkotródtak a randalírozó utóvédek, a háborúk fosztogatói, hisz már nem volt mit ellopni. Menjünk vissza, mondtam akkor neki. Oda? – kérdezte. Oda, mondtam. Felejtük el, ami volt és kezdünk el az egészet előlről. A lány nézett, olyan furcsa, hogy kék szeme volt, tükörkép, csillogott, vagy a nap benne, nem tudom, hirtelen nem tudtam volna különbséget tenni. Csak szeretni tudlak, mondta, felejtetni nem. Ha szeretsz, mondtam, felejtetni is tudsz, amit meg nem feledsz, arról hallgatsz, hisz amiről nem beszélünk, az sincsen.

Anyá

Mért, akarsz épp oda visszamenni? Nem tudott válaszolni. Oda akart menni, ahol elbukott. Ilyenek. Férfi. Én meg követtem, mert szeretem. Mindig is szerettem, annyit néztem, amikor még kislány voltam, ő persze csak nálam nagyobb lányokkal, de ar-

ra gondoltam, én csak vele tudom elképzelni, hogy élek. Minden úgy látszott, ez nem történhet meg, s mégis megtörtént. Ki tudhatja, hogy milyen fordulatot hoz az ember sorsa, s hogy minek mi lesz a következménye. Hogy Budavár pusztulásából is születhet valami. Hisz ha ez nincs, nem lesz a mi szerelmünk, nem születik meg a mi kisfiunk, aki majd folytatja az életünket ezen a földön.

Visszajöttem hát vele, mert vissza kellett jönnöm. Senki nincs már azok közül, akik között éltünk, anyáink, apáink, testvérekünk, a mellettünk és a velünk szembe lakók, mind, mind nincsenek. Csak mi vagyunk. Egy apa, egy anya és egy gyerek. Felejtettem, bár nem tudom, mi az, ami tényleg kilépett a szívből, s mi az, ami ottmaradt, s csak a titok bilincseit vertem rá. Mert hiába minden felejtés, idegenek vagyunk, s nem azért, mert mások vagyunk. Nem az az idegen, aki más, hanem az, aki se ilyen, se olyan. A fejemben megvan a régi naptár, megvannak a gyerekkori képek. Gondolatban ülöm meg a szédert.

ÉLET ÉS IRODALOM

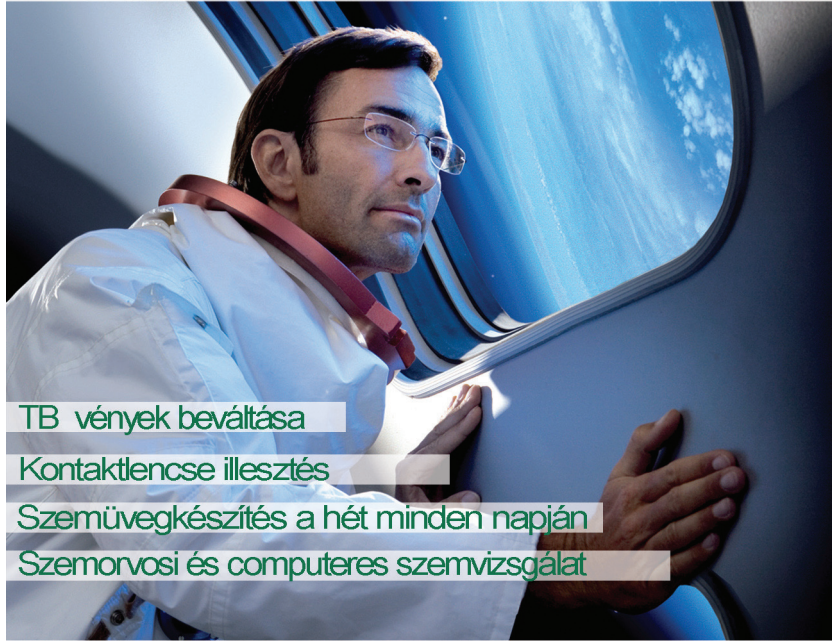
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes éves
előfizetési díj 15 500 forint
Megrendelhető
a szerkesztőségben, telefon:
210-5149, fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

SZERETNÉNK ÖNT IS
OLVASÓINK TÁBORÁBAN ÜDVÖZÖLNI.

SZERZŐINK A TÉNYFELTÁRÓ ÚJSÁGÍRÁS,
A KORTÁRS IRODALOM, PUBLICISZTIKA
ÉS GRAFIKA ÉLVONALBELI KÉPVISELŐI.
PÉNTEKENKÉNT KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ AZ **ÉS**-RE!

OPTIRIS OPTIKA

TB vények beváltása

Kontaktlencse illesztés

Szemüvegkészítés a hét minden napján

Szemorvosi és computeres szemvizsgálat

ÁRKÁD - CAMPONA - EUROPARK - MAMMUT I. - WESTEND
www.optiris.hu

Van-e modern zsidó irodalom?

A *Szombat* folyóirat szervezésében, **Szántó T. Gábor** író, főszerkesztő vezetésével, tavasszal indult szeminárium-sorozat az őszi szemeszterben műelemzésekkel és vendégelőadókkal folytatódik. Az érdeklődők a szanto@szombat.org e-mail címen, vagy hétfő és csütörtök délután a 302-0744-es telefonszámon jelentkezhetnek. A kurzus ingyenes, a részvételhez előképzettség nem szükséges.

Az órák időpontja, helyszíne: *kéthetente keddenként 18.00 óra, Bálint Ház* (Bp. VI. Révay u. 16.). Az októberi találkozások dátuma 13-a és 27-e.

További információk a *Szombat* folyóirat honlapján: www.szombat.org

Partnerek:
Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Bálint Ház.

Támogató:
L. A. Pincus Alapítvány a diaszpórábeli zsidó oktatásért.

Schiller

Autó Család

Egyedi ajánlatok, különleges lehetőségek Önnek, természetesen Schillernél!

Schiller Opel
1138 Budapest, Váci út 113.
Tel.: 452-11-01
www.schilleropel.hu

Chevrolet Schiller
1138 Budapest, Váci út 113.
Tel.: 450-25-15
www.chevroletschiller.hu

TOYOTA SUPER
1044 Budapest, Külső Váci út 20.
Tel.: 380-0-380
www.toyotasuper.hu

ŠKODÁK PALOTÁJA
Volkswagen márkaszervíz
1154 Budapest, Szentmihályi út 142.
Tel.: 415-3000
www.palotaauto.hu

Schiller
1046 Budapest, Fóti út 143.
Tel.: 2-72-72-00
www.fiatschiller.hu
Karambolos Centrum:
www.megjavitjuk.hu

SCHILLER M3
Haszonjármű Központ
1142 Budapest, Tengerszem u. 59/A
Tel.: 471-7030
www.schillerm3.hu

Schiller HASZNÁLT AUTÓK GARÁNCIÁVAL
Tel.: 450-25-25
www.schiller.hu/hasznaltauto

24 órás autómentő (06 30 311 31 32) ■ www.schiller.hu

KLAUZÁL¹³

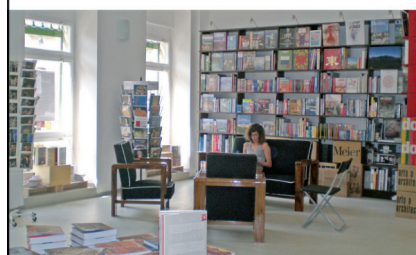
1072 Budapest, Klauzál tér 13.
Tel.: 413 0731
www.klauzal13.hu

Nyitva: kedd–szerda 11–19, csütörtök–vasárnap 11–21 óráig

JUDAISZTIKAI TÁRGYÚ KÖNYVEK,
KORTÁRS MŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁSOK,
KULTURÁLIS PROGRAMOK
A VINCE KIADÓ ÚJ BOLTJÁBAN

A XII. Zsidó Nyári Fesztivál
programsorozat keretében
a Hogyan éltek?

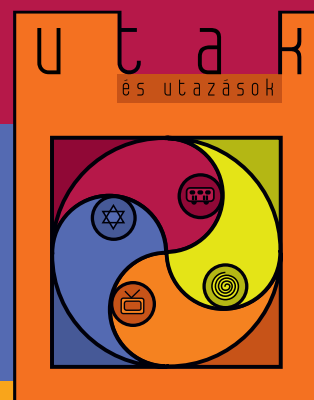
*A magyar zsidók mindennapi élete
fényképeken, 1867–1940*
című kiállítás tekinthető meg
november közepéig.

HANUKA, HUMOR, HIDAK CSILLAGTÚRA DECEMBER 19. » 18 ÓRA

ZÁRJUK AZ ÉVET

az Utolsó Utak, Utazások program

Sorsolunk:

leghűségesebb útitársaink között meglepetés ajándékok kerülnek kisorsolásra (amelyekről annyit azért elárulunk, hogy utazással, és a Bálint Házzal kapcsolatosak).

GYERTYAGYÚJTÁS

minden nap 17.30-kor!

Fánk és nevetés:

a nagy felidézést és ünneplést finom falatokkal és forralt borral fűszerezzük.

Együtt mulatunk **Bächer Iván és Rácz Attila**

Zsidó karácsony című előadásán, ahol az író műveinek felolvasását ő maga kíséri zongorán.

belépő: 800 Ft

lefkovics.zsofi@balinthal.hu

somogyi.zsofi@balinthal.hu

Bálint ház
www.balinal.hu

